

ИТАЛО КАЛВИНО

НЕВИДИМИТЕ ГРАДОВЕ

Превод от италиански: Божан Христов, 1990

chitanka.info

Не е речено, че Кублай хан вярва на всичко, което казва Марко Поло, когато му описва градовете, посетени от него при мисиите му като посланик, но явно предводителят на татарите продължава да слуша младия венецианец с по-голямо внимание, с по-голямо любопитство от всеки друг пратеник или пътешественик.

В живота на владетелите има един момент, който настъпва след гордостта пред безкрайната широта на земите, които сме завоювали, след тъгата и утехата, идващи от съзнанието, че скоро ще се откажем да ги опознаваме и разбираме; едно чувство на празнота, което ни обзема някоя от вечерите, пропити от миризмата на слонове след дъжд и на пепел от сандаловото дърво, застиваща в мангалите; един шемет, от който потръпват реките и планините, изкусно нарисувани по рижите гърбини на планисферите, и който намотава един в друг свитъците с послания, известяващи за поредицата от поражения на последните вражески войски, и олющва червения восък от печатите на никому неизвестни царе, молеци нашите напредващи армии за закрила и обещаващи в замяна годишни данъци в скъпоценни метали, щавени кожи и коруби на костенурки това е онзи момент на отчаяние, в който става ясно, че тази империя, доскоро изглеждаща на всички нас връх на чудесата, е разруха без край и без форма, империя, чиято поквара е тъй бързо разрастващ се тумор, че скиптърът ни не може да ѝ противостои, понеже тържеството над вражеските монарси

*ни е превърнало в наследници на тяхната дълга
разруха.*

*Само в докладите на Марко Поло Кублай
хан успяваше да различи посредством стените и
кулите, осъдени да рухнат, филигранна на един
тъй тънък рисунък, който убягва от челюстите
на термитите.*

I

ГРАДОВЕТЕ И ПАМЕТТА. 1

Като тръгне оттам и върви три дни на изток, човек се озовава в Диомира, град с шестдесет сребърни кубета, бронзови статуи на всички богове, улици, застлани с калай, театър от кристал и златен петел, който всяка сутрин пее от една кула. Пътникът познава всички тези красоти, защото ги е видял и в други градове. Но особеността на този град е, че който пристигне тук през някоя септемврийска вечер, когато дните се скъсяват и многоцветните фенери светват едновременно над вратите на мекичарниците, а от една тераса женски глас извиква: „Ууух“, иде му да завиди на ония, които сега си мислят, че вече са преживели вечер, подобна на тази, и че тогава са били щастливи.

ГРАДОВЕТЕ И ПАМЕТТА. 2

Човек, който дълго язди из диви места, неизменно изпитва желание да види град. Най-после пристига в Изидора, където дворците имат вити стълби, инкрустирани с морски охлюви, където се произвеждат по всички правила на изкуството далекогледни и цигулки, където чужденецът, колебаещ се между две жени, среща винаги трета, където борбите с петли се израждат в кървави разпри между залагащите. Пътникът е мислил за всички тези неща, когато е пожелавал някой град. Ето защо Изидора е град на мечтите, но с една разлика. В мечтания град човек се е виждал на младини; в Изидора пристига вече стар. На площада е стената на старците; той седи редом с тях. Желанията вече са спомени.

ГРАДОВЕТЕ И ЖЕЛАНИЕТО. 1

За град Доротея може да се говори по два начина: да се каже, че четири алуминиеви кули се издигат от стените му, обграждайки седем врати с подвижни мостове над един ров, чиято вода захранва четири зелени канала, прекосяващи града и разделящи го на девет квартала, всеки с триста къщи и седемстотин комина; следва също да се държи сметка, че девойките от всеки квартал се омъжват за младежи от други квартали и семействата им си разменят стоките, с които разполагат: бергамотови плодове, хайвер от есетра, астролаби, аметисти, т.е. правят се изчисления, които позволяват да се узнае всичко желано от миналото, настоящето и бъдещето на града; или да се каже — повтарям думите на камиляря, който ме заведе там — „Пристигнах тук в първата си младост, една сутрин. Забързани хора отиваха към пазара, жените имаха хубави зъби и гледаха право в очите, трима войници свиреха на тръби от един подиум, навсякъде се въртяха колела и се развяваха цветни надписи. Преди това познавах само пустинята и пътищата на керваните. Онази сутрин в Доротея почувствувах, че няма благодат, която да не мога да срещна там. С течение на годините очите ми отново започнаха да съзерцават широтата на пустинята и пътищата на керваните; но сега зная, че тази е била само една от множеството възможности, които се откриваха пред мен онази сутрин в Доротея.“

ГРАДОВЕТЕ И ПАМЕТТА. 3

Напразно, великодушни Кублай, ще се опитвам да ти опиша град Заира с високите крепостни стени. Бих могъл да ти кажа от колко стъпала се състоят улиците, прилични на стълби, какви са сводовете на колонадите, с какви цинкови плочи са покрити покривите, но отсега зная, че все едно не ти казвам нищо. Не от тези неща е направен градът, а от съотношението между измеренията на неговото пространство и събитията от миналото му — от разстоянието между основата на един лампион и висящите крака на един обесен узурпатор; между телта, опъната от лампиона до отсрещния парапет, и гирляндите, които опасват сватбения кортеж на царицата; между височината на този парапет и скока на прелюбодееца, който го прескача призори; между наклона на един водосток и движещата се по него котка, която се вмъква в същия прозорец, между траекторията на изстрела от канонерката, появила се неочаквано иззад носа, и бомбата, която разрушава водостока; между дупките в рибарските мрежи и тримата старци, които са седнали на кея да кърпят мрежите и си разказват за стотен път историята за канонерката на узурпатора, за когото се говори, че бил незаконен син на царицата, подхвърлен в пелени там, на кея.

Градът попива тази вълна, бликнала от спомените, и се раздува като сунгер. Едно описание на днешна Заира би трябвало да съдържа цялото минало на този град. Но Заира не издава своето минало, крие го като линиите на ръката, свита в юмрук; то е изписано в криволиците на улиците, в решетките на прозорците, в перилата на стълбищата, в гръмоотводите, в дръжките на знамената, нашарени с вдълбани драскотини, знаци и плетеници.

ГРАДОВЕТЕ И ЖЕЛАНИЕТО. 2

Като върви три дни на юг, човек се натъква на Анастазия, град с концентрични водни канали и хвърчила в небето. Сега трябва да изредя стоките, които тук могат да се купят на добра цена: ахати, оникси, хризопаси и други разновидности на халцедона; трябва да похваля месото от златист фазан, което тук се приготвя на огън отлежало черешово дърво и се ръси с много риган; трябва да кажа за жените, които съм виждал да се къпят в корита посред градините и понякога, както разказват, канели минувача да се съблече и потопа с тях във водата. Но с тези сведения не бих ти предал истинската същност на града, защото докато описанието на Анастазия събужда у нас желанията едно по едно, принуждавайки ни да ги потиснем, то за оня, който се окаже някоя сутрин посред този град, желанията се събуждат вкупом и го обсаждат отвсякъде. Градът ти изглежда като едно цяло, което не погубва ни едно желание и от което си част, и понеже този град притежава всичко, което ти не притежаваш, не ти остава друго, освен да се отдадеш на това си желание и да бъдеш доволен. Ето каква сила, ту добра, ту зла, притежава Анастазия, град-измамник: ако осем часа на ден работиш като секач на ахати, оникси и хризопаси, трудът ти, който дава форма на желанието, получава от желанието неговата форма и ти се струва, че цяла Анастазия е твоя, а си оставаш неин роб.

ГРАДОВЕТЕ И ЗНАЦИТЕ. 1

Човек върви с дни сред камъни и дървета. Окото се спира върху нещо само когато в това нещо е разпознало знака за друго нещо — една следа по пясъка сочи преминаването на тигъра, мочурът известява за водна жила, цветът на хибискуса — за края на зимата. Всичко останало е няма и взаимозаменяемо; дърветата и камъните са само това, което са.

Най-подир пътят отвежда до град Тамара. Пътникът навлиза в улици, отрупани с табели, които изпъкват на стените: клещите означават къщата на оня, дето вади зъби, бокалът — кръчмата, алебардите — стражевата рота, кантарът — продавачката на билки. Статуи и гербове изобразяват лъвове, делфини, кули и звезди: знак, че нещо — кой знае какво — има за знак лъв, делфин, кула или звезда. Други знаци предупреждават, че на някое място нещо е забранено: влизането с каручка в тясна уличка, уринирането зад параклиса, риболовът с въдица от моста; или пък позволено: водопоят на зебрите, играта на кегли, изгарянето на трупове на роднините. От вратите на храмовете се виждат статуите на боговете, всеки от които е изобразен със своите принадлежности — рог на изобилието, пясъчен часовник, медуза, така че вярващият да ги разпознае и да отправи към тях подходящи молитви. Ако някоя сграда не притежава никаква табелка или фигура, самата форма и мястото, което заема в порядъка на града, са достатъчни, за да посочат функцията ѝ: царският палат, затворът, монетният двор, питагорическото училище, публичният дом. Стоките, които търговците излагат по сергиите, нямат своя цена, освен като знаци на други неща: дантелената превръзка за чело означава елегантност, позлатената носилка — власт, томовете на Аверое^[1] — знание, гривната на глезен — сластолюбие. Погледът преминава по улиците като по изписани страници — градът казва всичко онова, което трябва да мислиш, повтаря ти своя разказ, и докато вярваш, че разглеждаш Тамара, само отбелязваш имената, с които градът определя себе си и всяка своя част.

Какво наистина е този град под гъстата обвивка от знаци, какво съдържа или крие? Човек излиза от Тамара, без да е узнал. Навън се простира празна земя до хоризонта, открива се небето с бягащите облаци. Във формата, която случайността и вятърът придават на облациите, човек е склонен да разпознае фигури — платноход, ръка, слон...

ГРАДОВЕТЕ И ПАМЕТТА. 4

Отвъд шест реки и три планински вериги се появява Зора, град, който, видян веднъж, не може да бъде забравен. Но не защото, подобно на други забележителни градове, оставя необикновен образ в паметта. Зора притежава свойството да залегне в паметта точка по точка, в последователността на улиците и на къщите по тях, на вратите и прозорците на къщите, макар те да не се отличават с красота или странност. Неговата тайна е в начина, по който погледът се плъзга по фигури, редуващи се като в музикална партитура, където нито една нота не може да се промени или премести. Човек, който знае наизуст как е устроена Зора, си представя нощем, когато не може да заспи, че върви по нейните улици и си спомня реда, в който следват медният часовник, раираната шатра на бръснаря, деветструйният водоскок, стъклената кула на астронома, дюкянът на продавача на дини, статуята на отшелника с лъва, турската баня, кафенето на ъгъла, пряката, която води към пристанището. Този град, който остава незаличим в паметта, е като арматура или решетка, в чиито квадратчета всеки може да разположи нещата, които иска да запомни: имена на видни хора, добродетели, числа, класификации на растения и минерали, дати на битки, съзвездия, части на речта. Между всяко понятие и всяка точка от маршрута ще може да установи връзка на сходство или различие, която мигновено да възбуди паметта. Така че тези, които знаят Зора наизуст, са най-учените хора на света.

Но напразно тръгнах на път, за да посетя Зора: осъдена да остане неподвижна и еднаква на себе си, за да се помни по-добре. Зара залиня, разпадна се, изчезна. Светът я забрави.

ГРАДОВЕТЕ И ЖЕЛАНИЕТО. 3

До Деспина се стига по два начина — с кораб и с камила. Градът се представя различен за този, който идва по суша, и за оня, който пристига по море.

Камиларят, който вижда да изникват на хоризонта на платото върховете на небостъргачите, радарните антени, разветите бели и червени ветропоказатели, стълбовете дим от комините, си мисли за кораб, знае, че е град, но си го представя като кораб, който ще го отведе от пустинята, като ветроход, който се кани да отплава и вятърът вече издува още неразвързаните платна, или като параход, чийто котел се тресе в железния корем, и си мисли за всички пристанища, за отвъдморските стоки, които крановете разтоварват по кейовете, за крчмите, където екипажи от различни националности чупят бутилки о главите си, за светналите прозорци по ниските етажи, всеки с по една жена, която си реши косите.

В маранята на брега морякът пък различава формата на камилска гърбица, на извезано седло с лъскави ресни между два петнисти хълма, които приближават, клатушкайки се; той знае, че е град, но го мисли за камила, от чийто самар висят мехове и дисаги със захаросани плодове, вино от фурми, тютюневи листа, и вече се вижда начело на дълъг керван, който го отнася от морската пустиня към оазиси със сладка вода под назъбената сянка на палми, към палати с дебели варосани стени и дворове, застлани с плочки, по които боси танцорки танцуват, движейки ръцете си ту под воала, ту извън него.

Всеки град добива формата си от пустинята, на която се противопоставя; така камиларят и морякът виждат Деспина, граничен град между две пустини.

ГРАДОВЕТЕ И ЗНАЦИТЕ. 2

От град Зирма пътниците се връщат със съвсем ясни спомени: сляп негър, който крещи в тълпата, луд, който се надвесва от най-горната площадка на небостъргач, момиче, което се разхожда с пума, вързана на каишка. В действителност много от слепците, които чукат с бастуна си по паветата на Зирма, са негри; във всеки небостъргач има някой, който полудява; всички луди прекарват времето си по корнизите на покривите; няма пума, която да не е отгледана по каприза на някое момиче. Градът просто се повтаря, за да може все пак нещо да се запечата в ума на човека.

Аз също се връщам от Зирма; споменът ми включва дирижабли, които летят във всички посоки на височината на прозорците, улици с дюкяни, където рисуват татуировки по ръцете на моряците, подземни влакове, претъпкани с дебели жени в плен на задухата. Другарите, които ме съпровождаха в пътуването, се кълнат, че са видели само един дирижабъл да се поклаща между островърхите сгради, един-единствен татуировчик да нарежда по тезгяхчето си игли, мастила и точковидни рисунки, само една дебелана да си вее с ветрило на платформата на един вагон. Паметта прелива, повтаря знаците, за да започне градът да съществува.

ЛЕКИТЕ ГРАДОВЕ. 1

Предполага се, че Изаура, градът с хиляда кладенци, се издига над дълбоко подземно езеро и се простира дотам, където жителите му, копаейки дълбоки отвесни дупки в земята, са успели да извадят на повърхността вода; зеленеещият му се периметър е повторение на тъмните брегове на погребаното езеро, един невидим пейзаж обуславя видимия, всичко, което се движи под слънцето, получава тласък от вълната, която се мята, затворена под варовиковото небе на скалата.

Ето защо в Изаура съществуват две религии. Според едната боговете на града обитават дълбините на черното езеро, което охранява подземните артерии. Според другата боговете обитават кофите, които се изкачват, увиснали на въжето, и се появяват от парапета на кладенеца, обитават въртящите се макари, скрипците на долапите, лостовете на помпите, витлата на вятърните механизми, които изтеглят водата от пробивите, решетъчните кули, които крепят сондите, закрепените на прътове резервоари над покривите, тънките сводове на акведуктите, всички водни стълбове, отвесните тръби, чак горе до въртящите се колела, поставени над високите скели на Изаура — град, който се движи изцяло нагоре.

Изпратени да инспектират далечните провинции, пратениците и бирниците на Великия хан се завръщаха неизменно в царския палат в Кеменфу и в магнолиевите градини, в чиято сянка се разхождаше Кублай, изслушвайки дългите им доклади. Посланиците бяха персийци, арменци, сирийци, копти, туркмени; императорът е чужденец за всеки един от своите поданици и империята можеше да му покаже съществуването си само посредством чужди очи и уши. Пратениците докладваха на хана на неразбираеми езици новините, които бяха чули на неразбираеми за тях езици, и от тази неясна глъчка изпъкваха цифрите, събрани за императорската хазна, имената и презимената на свалени и обезглавени висши чиновници, дължината на напоителните канали, охранявани от непълноводните

реки по време на суша. Но когато идваше ред младият венецианец да изложи своя доклад, между него и хана се установяваше различна връзка. Пристигнал отскоро и невладеец ни един източен език, Марко Поло не можеше да се изрази другояче, освен с жестове, подскоци, викове на учудване и ужас, животински крясъци и лай или пък с предмети, които вадеше от дасгите си: щраусови пера, които разполагаше пред себе си като шахматни фигури. На връщане от мисиите си, възложени му от Кублай, находчивият чужденец импровизираше пантомими, които владетелят трябваше да тълкува: един град изразяваше със скока на риба, която се изплъзва от човката на корморана, за да попадне в мрежа, друг град — с гол човек, който преминава през огън, без да обгори, трети — с череп, който стиска с позеленелите си от мухъл зъби кръгла снежнобяла перла. Великият хан разчиташе знаците, но връзката между тях и посетенията места оставаше неясна за него — не знаеше никога дали Марко Поло иска да представи прежеждие, случило му се на път, подвиг на основателя на съответния град, пророчество на астролог, ребус или шарада, за да посочи едно име. Но явно или скрито, всичко онова, което Марко Поло показваше, имаше силата на символите, които, видени веднъж, не могат да бъдат забравени или взети за други. Империята се отразяваше в мисълта на хана като пустиня от неустойчиви и взаимозаменяеми белези подобно на песъчинки, от които изпъкват споменатите от словомимиките на венецианеца образи за всеки град или провинция.

С редуването на сезоните и мисиите Марко Поло усвои татарския език, много наречия и диалекти на племена. Сега неговите разкази бяха най-точните и подробните, които Великият хан можеше да желае, и нямаше въпрос или любопитство, което те да не удовлетворят. И все пак всяко сведение за някое място извикваше в ума на императора онзи първи жест или предмет, с който мястото бе определено от Марко. Новото сведение получаваше смисъл от първия символ, като същевременно прибавяше към символа един нов смисъл. Може би империята, мислеше си Кублай хан, е само един зодиак от мисловни призраци.

— Дали в деня, в който ще науча всички символи, ще мога най-после да овладее империята си? — попита той Марко Поло.

А венецианецът му отговори:

— *Господарю, не се надявай, този ден самият ти ще бъдеш символ сред символите.*

[1] Аверое (Ибн Ружд) (1126–1198) — арабски философ и лекар от Кордова, известен с коментарите си върху Аристотел. — Б.пр. ↑

II

Другите пратеници ме уведомяват за епидемии от глад, за подкупи, съзаклятия или ми съобщават за новооткрити тюркоазни мини, за изгодни цени на кожите от белки, за предложения за доставки на саби от гравирана стомана. А ти? — обърна се Великият хан към Марко Поло. — Връщаш се от не по-малко далечни страни и всичко, което можеш да ми кажеш, са мислите, споходили оня, дете вече стои на хладина пред прага на къщата си. За какво ти е тогава да пътуваш толкова много?

— Вечер е, седнали сме на главното стълбище на твоя палат, духа лек ветрец — отвърна Марко Поло. — За която и страна думите ми да събуждат в теб представи, ще я видиш от своята наблюдателница така, както е разположена, макар на мястото на палата да има наколно селище и бризът да носи миризмата на тинеста лагуна.

— Погледът ми е на човек вглъбен, потънал в съзерцание, приемам това. Но твоят? Ти прекосяваш архипелази, тундри, планински вериги. Все едно че не си мръднал оттук.

Венецианецът знаеше, че когато Кублай му се сърди, то е за да проследи по-добре нишката на разсъждението му, и че собствените му отговори и възражения се вместили в един разговор, който вече се извършва сам за себе си в главата на Великия хан. Сиреч беше без значение дали отделни въпроси и решения са изказани помежду им на висок глас, или всеки поотделно си ги премисля в мълчание. Наистина двамата стояха безмълвни, с отпуснати клепачи, докато излегнати на възглавници и полюшквани в хамаци, пушеха с дълги кехлибарени лули.

Марко Поло си представяше своя отговор (или пък Кублай хан си представяше неговия отговор) — че колкото повече се лута из непознати квартали на далечни градове, толкова повече разбира другите градове, които е прекосил, за да стигне дотам, и преминавайки наум етапите на своите пътувания, разпознаваше

пристанището, от което бе потеглил, любимите си места от млади, околностите край дома си, едно площадче на Венеция, където бе тичал като дете.

Тук Кублай хан го прекъсваше или си представяше, че го прекъсва, или пък Марко Поло си представяше, че го прекъсват с въпрос като: „Докато вървиш напред, все назад ли гледаш?“ Или: „Винаги ли онова, което виждаш, остава зад гърба ти?“ Или още по-точно: „Само в миналото ли се извършва твоето пътуване?“

И всичко това, за да може Марко Поло да обясни или да си представи, че обяснява, или пък Великият хан да си представи, че Марко му обяснява, или, най-накрая, Марко да успее да обясни на самия себе си, че онова, което търси, е винаги нещо пред него, и дори да се касае за някакво минало, то е минало, което се променя постепенно, докато той напредва по пътя си, защото миналото на пътника се мени в зависимост от изминатия маршрут, но не става дума за близкото минало, към което всеки изминал ден прибавя нов ден, а за най-далечното минало. Стигайки до нов град, пътникът открива едно свое минало, което не е знаел, че има — различието от онова, което вече не си и не обладаваш, те чака на прага на чуждите и необладани места.

Марко Поло влиза в един град; вижда на един площад някой да живее един живот или един миг, които биха могли да са негови; на мястото на този човек сега би могъл да бъде той, ако бе спрял във времето много по-рано или ако много по-рано, стигайки до един кръстопът, вместо да поеме в една посока, бе поел в обратната, и така след дълга обиколка щеше да се озове на мястото на онзи човек на площада. Сега той вече е изключен от онова свое минало, истинско или предполагаемо, не може да спре, трябва да продължи до друг град, където го очаква друго негово минало или нещо, което навярно е било негово възможно бъдеще, а сега е настоящето на друг човек. Неосъщественото бъдеще е само клон от миналото — сух клон.

„За да преживееш отново миналото си ли пътуваш?“ — се канеше да го попита Великият хан, но въпросът му можеше да бъде формулиран и така: „Да откриеш отново бъдещето си ли пътуваш?“

А ето отговора на Марко Поло:

— Чуждите места са негативният ни образ. Пътникът разпознава малкото, което е негово, откривайки многото, което не е

имал и не ќе има.

ГРАДОВЕТЕ И ПАМЕТТА. 5

В Маурилия канят пътника да посети града и в същото време да разгледа старите илюстрирани картички, които показват как е изглеждал този град преди: същият площад с една кокошка на мястото на автобусната станция, павилионът с музикантите на мястото на надлеза, две госпожици с бели чадърчета на мястото на фабриката за експлозиви. За да не разочарова жителите, пътникът трябва да похвали града от картичките и да го предпочете пред новия, като обаче се постарее да обуздае в определени граници чувствата си на съжаление по отношение на извършените промени, да признае, че великолепието и процъфтяването на Маурилия вече като столица, сравнена с предишния провинциален град, не компенсират онази загубена прелест, на която човек може да се наслаждава единствено на старите картички, докато преди, когато Маурилия е била само един провинциален град, не е имало нищо прелестно в нея и никаква прелест не би притежавала, ако беше се запазила същата, но като столица има поне тази привлекателност, че виждайки как изглежда тя сега, човек може с носталгия да си спомни как е изглеждала преди.

Избягвайте да им споменавате, че понякога на същата земя и под същото име се редуват различни градове, раждат се и умират, без да са се познавали, без да са имали връзка помежду си. Понякога и имената на жителите остават същите, както и звученето на гласовете им, та дори и чертите на лицата им. Но боговете, които живеят под имената и над местата, са си отишли, без да кажат нищо, и на тяхно място са се загнездили богове чужденци. Излишно е да се питаме дали са подобри или по-лоши от древните, след като помежду им не съществува никаква връзка, тъй както старите картички представят не някогашната Маурилия, а един друг град, който случайно се е казвал Маурилия, също като днешния.

ГРАДОВЕТЕ И ЖЕЛАНИЕТО. 4

В центъра на Федора, столица от сив камък, се намира дворец от метал със стъклена сфера във всяка стая. Поглеждайки вътре във всяка сфера, човек вижда един син град, който е моделът на една друга Федора. Това са формите, които градът би могъл да приеме, ако по една или друга причина не бе станал този, който виждаме. Във всяка епоха някой, гледайки Федора такава, каквато е била, си е представял как тя би станала идеалният град, но докато построявал миниатюрния си модел, Федора вече не била същата и това, което до вчера е било едно нейно възможно бъдеще, вече се превръщало в играчка, затворена в стъклена сфера.

Сега в Двореца на сферите Федора си има своя музей: всеки жител го посещава, избира града, който отговаря на желанията му, съзерцава го, представяйки си, че се оглежда в басейна с медузи, който е трябвало да събира водите на канала (ако не го бяха пресушили), че преминава, седнал под балдахина, по алеята на слоновете (сега прогонени от града), че се спуска по витата стълба на минарето (което не е получило основите, върху които да се издигне).

На картата на твоята империя, о, Велики хане, трябва да намерят място както великата Федора от камък, така и малките Федори от стъклените сфери. Не защото всички те са еднакво действителни, а защото всички са били само предполагаеми. Първата съдържа това, което е прието за необходимо, но все още не се е наложило; а другите — онова, което хората са си представяли за възможно, но миг след това са разбирали, че не е.

ГРАДОВЕТЕ И ЗНАЦИТЕ. 3

Ако не познава още града, който го очаква по пътя, човек се пита как ли изглеждат царският палат, казармата, театърът, пазарът. Във всеки град на империята всяка сграда е различна и разположена по различен начин, но едва-що чужденецът стига до непознатия град и хвърля поглед сред гората от пагоди, капандури и плевници, следвайки криволиците на каналите, зеленчуковите градини и буницата, веднага различава кои са дворците на принцовете, кои са храмовете на великите жреци, коя е сградата на странноприемницата, на затвора, кой е кварталът с публичните домове. Така — казват някои — се потвърждава хипотезата, че всеки човек носи в ума си един град, съставен само от разлики, един град без фигури и форма, а конкретните градове запълват представата за необикновените градове.

Но не е така в Зое. На всяко място в този град би могъл последователно да спиш, да произвеждаш сечива, да шиеш, да трупаш златни монети, да се събличаш, да царуваш, да продаваш, да разпитваш оракули. Всеки покрив във формата на пирамида би могъл да подслонява както лазара за прокажени, така и терми на одалиски. Колкото повече пътникът обикаля, толкова повече изпитва съмнения: понеже не може да различи отделните точки на града, точките, които пази отчетливо в ума си, също се объркват. Причината е следната: ако битието във всички свои моменти отговаря напълно на себе си, тогава град Зое е място на неделимото битие. Но защо тогава е град? Коя линия разделя вътрешното от външното, трополенето на колелата от воя на вълците?

ЛЕКИТЕ ГРАДОВЕ. 2

Сега ще разкажа за град Зенобия, чиято чудатост е следната: макар построен на сухо място, градът се издига върху много високи колове, а къщите са от бамбук и цинк, с много чардаци и балкони, разположени на кокили на различна височина, свързани с вити стълби и висящи мостове, засенчени от панорамни площадки с конусовидни покриви, резервоари от варели за вода, от които стърчат ветропоказатели, макари, въдици и кранове. Никой не помни кои са били необходимостта, заповедта или желанието, подтикнали основателите на Зенобия да дадат тази форма на своя град, и затова не може да се каже дали градът е откликнал на едно или друго, добивайки днешния си вид най-вероятно чрез последователни наслоявания върху първия, вече неразгадаем проект. Но сигурното е, че всеки жител на Зенобия, запитан какво значи щастлив живот, ще говори, че си представя град като Зенобия с неговите наколни сгради и висящи стълби, може би една съвсем различна Зенобия с развети знамена и ленти, но винаги получена от комбинацията на елементите, включени в първоначалния модел.

След казаното излишно е да установяваме дали Зенобия се числи към щастливите или към нещастните градове. Безсмислено е да се търси определението на града в един от тези два вида, по-скоро трябва да го потърсим в други два: тези, които продължават да дават форма на желанията през годините и промените, и онези, при които желанията или успяват да заличат града, или биват заличени от него.

ГРАДОВЕТЕ И РАЗМЕНИТЕ. 1

На осемдесет мили, вървейки срещу източния вятър, човек стига до град Еуфемия, където търговците от седем народа се стичат при всяко равноденствие — пролетно и есенно. Лодката, която акостира тук с товар от джинджифил и памук, ще се върне с трюм, препълнен с фъстъци и маково семе, а керванът, който току-що е разтоварил чували с индийско орехче и стафиди, вече реди на самарите топове златист муселин. Но това, което кара търговците да изкачват реките и да прекосяват пустините, за да дойдат дотук, не е само размяната на стоки, същите, които могат да се намерят по всички пазари в и извън империята на Великия хан, пръснати пред краката на купувача върху същите жълти рогозки, под сянката на същите тенти против мухи, на същите намалени, лъжливи цени. В Еуфемия се идва не само за продажби и покупки, а и затова че нощем край огньовете около пазара, седнали на чували или варели или излегнати върху купчините килими, при всяка дума, която някой каже, например „вълк“, „сестра“, „скрито съкровище“, „битка“, „краста“, „любовници“, другите разказват своята история за вълци, сестри, съкровища, краста, любовници, битки. А ти знаеш, че по време на дългия път, който те очаква, когато, за да останеш буден при клатушкането на камилата или на джонката, започваш да прехвърляш един по един всичките си спомени, твоят вълк става друг вълк, сестра ти — различна, твоята битка — съвсем друга, така е при завръщането ти от Еуфемия, града, в който хората споделят спомените си при всяко равноденствие, пролетно и есенно.

... Новопристигнал и напълно несведущ по езиците на Изтока, Марко Поло не можеше да се изрази другояче, освен като вади вещи от дисагите си: барабани, солени риби, огърлици от зъби на тапир; като ги сочи с жестове, подскоци и викове на учудване и ужас и като имитира лая на чакала или бухането на бухала.

Невинаги връзките между един и друг елемент на разказа ставаха ясни на владетеля; вещите можеха да означават различни

неща — един колчан, пълен със стрели, можеше да изразява или приближаваща война, или изобилен дивеч, или дюкян на оръжейник; един пясъчен часовник можеше да означава както време, което е минало или минава, така и пясък, и защо не и работилница за изработване на пясъчни часовници.

Но това, което правеше за Кублай ценен всеки факт или новина, донесена му от неговия ням пратеник, беше пространството, което оставаше наоколо им — незапълненото с думи празно пространство. Описанията на градовете, посетени от Марко Поло, имаха това качество, че човек можеше да кръжи с мисълта си сред тях, да се губи сред тях, да спира там на хладина или бързо да ги напуска.

С течение на времето думите на Марко започнаха да заместват вещите и жестовете — първоначално възклицания, отделни имена, сухи глаголи, а после откъслечни фрази, разклонена и богата реч, метафори и слова с преносен смисъл. Или чужденецът се беше научил да говори езика на хиена, или ханът — да разбира езика на чужденеца.

Но сега сякаш връзката помежду им не беше тъй щастлива, както преди: безспорно думите помагаша повече от вещите и жестовете при изброяването на най-важните неща във всяка провинция или град — паметници, пазари, нрави, фауна и флора; и все пак, когато Марко започваше да обяснява какъв е животът по ония места, ден след ден, вечер след вечер, думите започваха да му липсват и той неусетно прибъгваше до жестове, правеше гримаси, пулеше очи.

Така към основните данни за всеки град, изразени с точни думи, се прибавяше немият му коментар, при което той вдигаше ръце с разперени пръсти или обръщаше длани навътре, а друг път ги поставяше косо, като острие, движейки ги напред или встрани, рязко или плавно. Помежду двамата се установи нов вид диалог: белите ръце на Великия хан, отрупани с пръстени, отговаряха със съдържани жестове на движенията на ловките мазолести ръце на търговеца. С нарастване на разбирателството помежду им ръцете почнаха да приемат трайни пози, всяка от които отговаряше на едно душевно състояние. И докато речникът на вещите се подновяваше с образците от стоки, репертоарът на немите коментари полека-лека застиваше в определени форми. И за двамата бе удоволствие да

прибягват към тези коментари, защото при своите разговори повечето време оставаха мълчаливи и неподвижни.

III

Кублай хан бе забелязал, че всичките градове на Марко Поло си приличат, сякаш за да премине от един в друг, му е било нужно не да пътува, а само да размести някои елементи. Сега след всеки град, който Марко Поло му описваше, мисълта на Великия хан поемаше за своя сметка и след като раздробяваше града на късове, възстановяваше го по друг начин, замествайки, измествайки, разполагайки в обратен ред съставните му части.

Междувременно пътешественикът продължаваше да докладва за своите приключения, но ханът вече не го слушаше и го прекъсваше:

— Отсега нататък аз ще описвам градовете, а ти ще проверяваш дали съществуват и дали са такива, каквито съм си ги представил. Ще започна с въпросите си за един град на стълби, изложен на юг и построен върху залив във формата на полумесец. Сега ще изброя някои от чудесата, които съдържа: една стъклена вана, висока колкото катедрала, предназначена да проследява как рибите-лястовици плуват и летят, от което да се почерпят предсказания; една палма, която свири като арфа, щом листата и се обърнат към вятъра; един площад, заобиколен от мраморна маса като конска подкова, застлана с покривка също от мрамор, наредена с ястия и пиццата пак от мрамор.

— Господарю, ти беше разсеян. Когато ме прекъсна, ти разказвах именно за този град.

— Познаваш ли го? Къде е? Как се казва?

— Няма име, нито местоположение. Повтарям ти причината, поради която го описвам: от броя на въобразяемите градове трябва да се изключат ония, чиито елементи се сумират, без да ги свързва някаква нишка, без вътрешен ред, перспектива или описание. Градовете са като сънищата — всичко, което е въобразяемо, може да бъде сънувано, но и най-неочакваният сън е ребус, който крие или едно желание, или неговата противоположност — един страх. Подобно на сънищата градовете са изградени от желания и

страхове, макар нишката на тяхното описание да е тайна, правилата им — абсурдни, перспективите — измамни, и всяко нещо у тях да крие друго.

— Аз нямам нито желаня, нито страхове — заяви ханът. — Сънищата ми са плод на ума или на случайността.

— Градовете също вярват, че са дело на ума или на случайността, но нито едното, нито другото са в състояние да поддържат прави стените им. Човек се омайва не пред седемте или седемдесетте и седем чудеса на един град, а пред отговора, който този град дава на един негов въпрос.

— Или пред въпроса, който аз ти поставям, задължавайки те да отговориш, подобно на Тива чрез устата на Сфинкса^[1].

ГРАДОВЕТЕ И ЖЕЛАНИЕТО. 5

Оттам, след седем дни и седем нощи, човек пристига в Зобеида, бял град, изложен на лунната светлина, чиито улици се въртят около себе си като в кълбо. За неговото създаване се разказва следното: хора от различни народи имали общ сън — видели в гръб една жена да тича в нощта през непознат град, с дълги коси, гола. Сънували, че я преследват. Гонили я, гонили я, накрая я загубили. След съня отишли да търсят онзи град. Не го намерили, но намерили друг и решили да построят град като в съня си. При разположението на улиците всеки повторил изминатия от него път по време на преследванията; в точката, където загубил следите на бегълката, всеки разположил пространствата и стените не както били в съня му, за да не може жената да му убегне.

Такъв бил градът Зобеида, в който всички се установили, очаквайки някоя нощ да се повтори онази сцена. Никой не видял повече тази жена, нито насън, нито наяве. Улиците на града били тези, по които всеки ден отивали на работа, и нямали нищо общо с улиците, по които преследвали жената насън. Впрочем с времето и сънят бил забравен.

Други хора, сънували същия сън, пристигнали от чужди страни и в град Зобеида разпознали нещо от присънилите им се улици, затова се заели да променят местата на колонади и стълби, за да заприличат те повече на пътя на преследваната жена и за да я заловят в точката, където някога изчезнала.

Първите заселници не разбирали какво привлича тия хора в Зобеида, в този грозен град, в този капан.

ГРАДОВЕТЕ И ЗНАЦИТЕ. 4

Измежду всички различия в езиците, на които пътникът се натъква в далечните земи, ни едно не може да се сравни с онова, което го очаква в град Ипация, защото то не се отнася до думите, а до нещата. Влязох в Ипация една сутрин. Магнолиева градина се оглеждаше в сини лагуни, а аз вървах сред живите плетове, убеден, че ще срещна красиви и млади жени да се къпят, но на дъното на водата видях раците да ръфат очите на самоубийки с камък, вързан на шията, и позеленели от водораслите коси.

Почувствувах се измамен и реших да потърся справедливост от султана. Изкачих порфирените стълбища на двореца с най-високите кубета, прекосих шест двора с водоскоци от порцелан. Залата по средата бе запречена от желязна решетка. Каторжници с черни вериги на краката изнасяха базалтови скали от една подземна кариера.

Не ми оставаше нищо друго, освен да разпитам философите. Влязох в голямата библиотека, зарях се сред лавиците, огънати под тежестта на подвързаните пергаменти, проследих по азбучен ред изчезнали азбуки, нагоре-надолу по коридори, стълбички и мостчета. В най-отдалечения кабинет с папируси; сред облак дим, съзрях оглупелите очи на младеж, изтегнат на рогозка и впил устни в лула с опий.

— Къде е мъдрецът? — попитах, а младежът посочи извън прозореца. Там имаше градина за детски игри: кегли, люлки, пумпали. Философът стоеше сред поляната. Каза:

— Знаците образуват един език, но не този, който смяташ, че познаваш.

Разбрах, че трябва да се освободя от образите, които досега ми бяха известявали търсените от мен неща; едва тогава щях да разгадая езика на Ипация.

Сега ми стига да чуя цвиленето на конете и пляска на камшиците, за да ме побие любовна тръпка: в Ипация трябва да влезеш в конюшните и манежите, за да срещнеш красивите жени, които яздят с голи бедра и кончове на прасците и щом приближи някой

чужденец, повалят го върху купчините слама и стърготини, притискайки го с яките си гърди.

А когато душата ми не търси друга храна и стимул, освен музиката, знаей, че трябва да я подиря в гробищата; тук свирачите се крият в гробовете и си пригласят с флейти и арфи.

Разбира се, и в Ипация ще дойде ден, в който единственото ми желание ще е да отпътувам. Знаей, че трябва не да слеза на пристанището, а да се кача на най-високия връх на крепостта и да чакам оттам да мине някой кораб. Но дали някога ще мине? Няма език, който да не е измамен.

ЛЕКИТЕ ГРАДОВЕ. 3

Дали Армила изглежда така, защото е недовършена или разрушена, дали причината е в някаква магия или в нечия прищявка, това не зная. Истина е, че градът няма стени, тавани и подове — няма нищо, с което да наподобява град, освен водопроводните инсталации, които се издигат отвесно там, където би трябвало да има къщи, и се разклоняват там, където би трябвало да са етажите — цяла гора от тръби, които завършват с кранчета, душеве, сифони, казанчета. На фона на небето се белеят умивалник, вана или друг фаянс като късно зреещи плодове, увиснали по клоните. Човек би казал, че водопроводчиците са си свършили работата, преди да дойдат зидарите, или че яките им инсталации са издържали единствени на катастрофа, земетресение или на термитите.

Напусната преди или след като е била заселена, Армила не може да се нарече безлюдна. Всеки час, повдигне ли човек очи към водопроводните тръби, нерядко забелязва една или повече не особено високи млади жени, които се изтягат във ваните, протягат се под душозетете, висящи в празното пространство, обливат се, подсушават се, парфюмират се или решат дългите си коси пред огледалата. Разпръснатите струи на душозетете, кранчетата, водоскоците и пяната по сюнгерите блестят на слънцето.

Обяснението, до което стигнах, е следното: нимфите и наядите са станали господарки на водните струи във водопроводните тръби на Армила. Навикнали да изкачват подземните артерии, им е било лесно да нахлуят в новото водно царство, да бликнат от размножени извори, да открият нови огледала, нови игри, нови начини за наслада във водата. Може би именно нахлуването им е прогонило хората, а може би хората са построили Армила като обетен дар, за да спечелят благоволенieto на обидените от посегателството над водите им нимфи. Така или иначе, сега тези женички изглеждат доволни — сутрин човек може да ги чуе да пеят.

ГРАДОВЕТЕ И РАЗМЕНИТЕ. 2

В Хлое, град голям, хората, които минават по улиците, не се познават. Поглеждат се и си представят хиляди неща един за друг, представят си срещите, които биха могли да имат, разговорите, изненадите, ласките и хапливите думи, които биха разменили помежду си. Но никой не поздравява другия, погледите им се кръстосват за миг и веднага се отместват, търсят други погледи, не спират.

Минава момиче, което върти чадърче, облегло на рамото ѝ, но и закръглените си бедра. Минава някаква жена, облечена в черно, чиито години личат; очите ѝ под воала са неспокойни, устните ѝ тръпнат. Минават татуиран гигант, млад мъж с бели коси, жена-джудже, две близначки, облечени в кораловочервени рокли. Помежду им протича нещо, те си разменят погледи като линии, които свързват една фигура с друга, рисувайки стрели, звезди, триъгълници, докато накрая всички комбинации изглеждат изчерпани за миг и други действащи лица влизат на сцената: слепец с гепард на верижка, куртизанка с ветрило от щраусови пера, изящен юноша, грамадно женище. Така тези, които случайно се оказват заедно под портика, за да се скрият от дъжда, или се тълпят под брезента на пазарището, както и онези, които спират да послушат духовата музика на площада, изживяват срещи, прелъстявания, съвкупления, оргии, без да си разменят нито дума, без да се докоснат с пръст, без дори да вдигнат очи.

Едно похотливо трептение движи непрекъснато Хлое, най-непорочния измежду градовете. Ако мъжете и жените решат да изживеят наяве мечтите си, всеки блян ще добие лице, от което ще тръгне една история на преследвания, преструвки, недоразумения, сблъсъци, надмощия, и въртележката на въображението ще спре.

ГРАДОВЕТЕ И ОЧИТЕ. 1

Древните построили Валдрада на брега на едно езеро; къщите ѝ са с веранди, разположени една връз друга, а високите улици, чиито парапети са с формата на балюстради, надвисват над водата. Затова, пристигайки, пътникът вижда два града — един, издигнат над езерото, и друг, отразен, с обърнат образ. Няма нещо, което да съществува или да се случи в едната Валдрада, и другата Валдрада да не повтори, защото градът е построен така, че всяка от точките му да се отразява от неговото огледало, това долу, във водата; Валдрада съдържа не само вдлъбнатините и издатините на фасадите, които се издигат над езерото, но и вътрешността на стаите с подовете и таваните, перспективата на коридорите, огледалата на шкафовете.

Жителите на Валдрада знаят, че всичките техни постъпки са едновременно постъпка и нейният огледален образ, който включва особеното достойнство на образите, и това им съзнание пречи да се отдават дори за миг на случайността и на забравата. Даже когато любовниците притискат едно в друго голите си тела, търсейки повече наслада, даже когато убийците забиват ножа в черните вратни вени и колкото по-гъста кръв блика, толкова по-дълбоко забиват острието, плъзгащо се между сухожилията, не тяхното съвкупление или зверско избиване има значение, а съвкуплението или зверското избиване на бистрите и студени образи в огледалото на водата.

Сега огледалото ту увеличава, ту отрича стойността на нещата. Не всичко, което изглежда със стойност извън огледалото, се запазва, когато бъде отразено. Двата града-близнаци не са еднакви, защото нищо от онова, което съществува или се случва във Валдрада, не е симетрично — на всяко лице или жест отговаря точно обратно лице или жест в огледалото. Двете Валдради живеят всяка за себе си, като се гледат непрекъснато в очите, но не се обичат.

Великият хан е сънувал град и го описва на Марко Поло.

— Пристанището е изложено на север, на сянка. Крайбрежните улици се издигат високо над черната вода, която се блъска във вълноломите; от тях слизат хлъзгави каменни стъпала, покрити с водорасли. Намазани с катран лодки очакват долу пътниците, които се бавят на пристана, сбогувайки се със семействата си. Разделите се извършват мълчаливо, но през сълзи. Студено е, главите на всички са увити в шалове. Едно повикване на лодкаря прекъсва протаканията; докато лодката се отдалечава, пътникът се сгушва на носа, загледан към останалите на брега, чиито очертания вече не се различават. Мъгливо е, когато лодката доближава до един закотвен кораб; по стълбицата се изкачва смалена фигура, изчезва; чува се скърцането на ръждясалата верига, която стърже о ключа. Останалите се надвесват от площадките над кея, за да проследят с очи кораба, докато той не завие зад носа; размахват за последен път един бял парцал.

— Потегляй на път, изследвай всички брегове и потърси този град — казва ханът на Марко Поло. — После се върни да ми кажеш дали сънят ми отговаря на истината.

— Прости ми, господарю, няма съмнение, че рано или късно ще отплавам от онзи кей — казва Марко Поло, — но няма да се върна, за да ти докладвам. Градът съществува и крие една проста тайна: познава само заминавания, не и завръщания.

[1] Според гръцката митология Сфинксът е чудовище, което препречвало пътя на Тива и разкъсвало пътниците, неспособни да разгадаят поставената им загадка. — Б.пр. ↑

IV

Стиснал с устни кехлибарения мундиук на лулата и притиснал брада към гердана от аметисти, с нервно свити палци на краката в копринените пантофи, Кублай хан слушаше докладите на Марко Поло, без да вдигне вежди. Това бяха вечери, когато пристъп на хипохондрия стягаше гърдите му.

— Твоите градове не съществуват, може би никога не са съществували, а съвсем сигурно никога няма да съществуват. Защо се залъгваш с утешителни приказки? Знам добре, че империята ми загива като труп в тресавище и че заразата преминава както у гарваните, които го кълват, така и в бамбуците, които растат, наторени от неговата слуз. Защо не ми говориш за това? Защо, чужденецо, лъжеш императора на татарите?

Поло знаеше как да разсейва мрачното настроение на владетеля.

— Да, империята боледува и което е най-лошо — опитва се да се нагоди към раните си. Целта на моите мисии е следната: издирвайки следите на щастие, които се забелязват все още тук-там, да измеря оскъдицата по твоите земи. Ако искаш да знаеш колко мрак има наоколо ти, трябва да вперии поглед към далечните бледи светлини.

Но понякога пристъпи на еуфория обземаха хана. Той се надигаше от възглавниците, тръгваше с широки крачки по алеите, застлани с килими, заставаше пред балюстрадите на терасите, за да обгърне с трескав поглед простора на дворцовите градини, осветени от бледата светлина на фенерите, окачени по кедровите дървета.

— И все пак знам — добавяше, — че империята ми е направена от материята на кристалите и споява своите елементи съгласно съвършен замисъл. Посред кипежа на елементите добива форма един прекрасен и твърд диамант — огромна шлифована прозрачна планина. Защо твоите пътешественически впечатления спират до разочароващата привидност, а не отразяват този неудържим

процес? Защо се пилееш сред неоправдана меланхолия? Защо криеш от императора величавата му съдба?

А Марко отговаряше:

— Господарю, докато при един твой знак първият и последен град въздига гордите си стени, аз събирам пепелта на другите възможни градове, които изчезват, за да му направят място, затова те не могат да бъдат построени отново, нито запомнени. Само ако успееш да познаеш остатъка от злочестие, което ни един скъпоценен камък не би могъл да откупи, само тогава ще можеш да пресметнеш точния брой карати, към който крайният диамант следва да се стреми, и така още в началото не ще сбъркаш сметките за твоя проект.

ГРАДОВЕТЕ И ЗНАЦИТЕ. 5

Никой по-добре от теб, мъдри Кублай, не знае, че никога не трябва да се смесва градът със словото, което го описва. И все пак има връзка между едното и другото. Ако ти описвам Оливия, град богат на стоки и печалби, нямам друг начин да изтъкна благоденствието му, освен като ти разкажа за дворците му с филигранна украса и везани възглавници по первазите на двукрилите прозорци; за решетката на градината в испански стил, където въртележка с водоскоци полива полянка, на която е разперил опашка бял паун. Но от този ми разказ ти веднага разбираш, че Оливия е обгърната от мазен облак сажди, които полепват по стените на къщите; че в блъсканицата по улиците маневриращите ремаркета притискат пешеходците към зидовете. Ако трябва да ти разкажа за трудолюбието на жителите, ще спомена работилниците на седларите, ухаещи на гьон, жените, които бърбят, докато тъкат тръстикови килими, висящите канали, чиито водопади въртят воденичните камъни. Но образът, който тези думи събуждат в просветеното ти съзнание, е движението на зъбчатото колело, повторено хиляди пъти от хиляди ръце в определеното време на работните смени. Ако трябва да ти обясня възделенията на Оливия към свободен живот и изтънчена култура, ще ти разкажа за дамите, които, пеейки, плават вечер с осветени ладии между бреговете на зеленото речно устие; но нека ти напомня, че в предградията, където всяка вечер нахлуват мъже и жени като редици сомнамбули, винаги има някой, който избухва в смях и отприщва пътя на шегите и закачките.

Може би не знаеш това: че не може по друг начин да се разказва за Оливия. Ако наистина имаше една Оливия на двукрилите прозорци и на пауните, на седларите и на тъкачите на килими, Оливия на ладии и устията, тя би представлявала жалка черна миша дупка и за да ти я опиша, би трябвало да прибягна до метафорите на саждите, до скърцането на колелата, до повтарящите се движения, до закачките. Лъжата не се корени в словото, а в нещата.

ЛЕКИТЕ ГРАДОВЕ. 4

Град Софрония се състои от две половини. В едната има Лунапарк с влакчета, които се въртят по осмици, въртележка със сноп вериги, излизащи от една точка, колело с кабинки, кладенец на смъртта с мотористи, заставащи с главата надолу, цирков купол с грозд трапеци, увиснал по средата. Другата половина на града е от камък, мрамор и цимент, тук има банка, фабрики, представителни сгради, кланица, училище и всичко останало. Едната от половинките на града е постоянна, другата — временна и когато времето на престоя ѝ изтече, разковават я, разглобяват и отнасят, за да я поставят по пустите места на някой друг половин град.

Така всяка година идва денят, в който работниците свалят мраморните фронтони, каменните стени, циментовите стълбове, разглобяват министерството, паметника, закусвалните, петролната рафинерия и болницата, товарят ги на ремаркета, които следват ежегодния си маршрут от площад на площад. Тук остава половината Софрония на стрелбищата и въртележките, с пресекналия вик от кабинката на електрическото влакче, увиснала с покрива надолу, Софрония, която брой месеците и дните, преди керванът да се завърне и тя да започне отново пълноценния си живот.

ГРАДОВЕТЕ И РАЗМЕНИТЕ. 3

Щом пътникът навлезе в територията, чиято столица е Еутропия, среща не един, а много градове, всичките еднакво големи и сходни помежду си, пръснати по просторно вълнообразно плато. Всичките градове вкупом представляват Еутропия; само един от тях е обитаван, другите са празни, докато им дойде редът. Сега ще обясня как става това. В деня, в който жителите на Еутропия се почувствуват налегнати от умора и никой не може повече да понася занаята си, роднините си, своя дом и своята улица, дълговете си, хората, които трябва да поздравява — тогава цялото гражданство решава да се измести в съседния град, където всеки ще захване друг занаят, ще си вземе друга съпруга, ще види друга гледка, разтваряйки прозореца си, ще прекарва вечерите си в други развлечения, приятелства и клюки. Така животът им се променя с всяко преместване, защото всеки град се различава от другия с изложението или местоположението си, с потоците и ветровете си. И тъй като обществото не почива на големи различия в богатство и власт, преминаването от една дейност в друга става почти без сътресения; разнообразието идва от множеството неудобства и нови задачи, поради което рядко човек в течение на живота си се завръща към някой от своите предишни занаяти.

Така градът повтаря еднообразния си живот, местейки се нагоре и надолу по празната си шахматна дъска. Жителите отново се връщат към предишните сцени, но с променени актьори; отново подхвърлят същите шеги, но с различни акценти; разтварят уста в еднакви прозевки. Единствена сред всички градове на империята Еутропия остава тъждествена на себе си. Меркурий, бог на непостоянството, на когото градът е посветен, е направил това странно чудо.

ГРАДОВЕТЕ И ОЧИТЕ. 2

Формата на град Земруде зависи от настроението на оня, който го гледа. Ако минеш през него, подсвирквайки си с вирнат нос, ще го познаеш от долу на горе — первази, развети завеси, водоскоци. Ако вървиш със сведена глава и стиснати юмруци, погледът ти ще се плъзга ниско по земята, по вадите, ямите, отпадъците от риба, сметта. Не можеш да кажеш кой от двата изгледа на града е по-верен, но за горния Земруде ще чуеш да говорят предимно ония, които си я спомнят, докато са били затънали в долния Земруде, преминавайки всеки ден по едни и същи улици и откривайки на сутринта лошото си настроение от предния ден в подножието на зидовете. Рано или късно за всеки идва денят, в който свежда поглед към водосточната тръба и не може повече да го откъсне от паважа. Не е изключен и обратният случай, но се среща по-рядко, затова продължаваме да обикаляме по улиците на Земруде с очи, които вече дълбаят под зимниците, основите и кладенците.

ГРАДОВЕТЕ И ИМЕТО. 1

Малко неща бих могъл да ти кажа за Аглаура извън тези, които самите жители на града повтарят открай време: една поредица от пословични добродетели и не по-малко пословични пороци, някои чудатости и от време на време стриктно спазване на правилата. Древни наблюдатели, които нямаме основание да смятаме за недобросъвестни, приписвали тези качества на Аглаура, сравнявайки я безспорно с други градове по същото време. Изглежда, че нито Аглаура, за която говорим, нито Аглаура, която виждаме, са се променили много оттогава, но онова, което било причудливо, станало обичайно и което било странно, минавало за правилно, така че добродетелите и пороците се приемали без похвала или порицание, сливайки се в една общност от различно разпределени добродетели и пороци. В този смисъл няма нищо вярно в това, което се казва за Аглаура, защото за нея остава представата, че е силен и сплотен град, и все по-малка достоверност добиват откъслечните мнения за ония, които живеят в нея. Резултатът е следният: градът, наречен Аглаура, притежава много от това, което се изисква, за да съществува, докато градът, който съществува на негово място, съществува по-малко.

Затова, ако желая да ти опиша Аглаура, като се придържам към видяното и изпитаното лично от мен, би трябвало да ти кажа, че е един безцветен, безличен град, поставен там сякаш случайно. Но и това не е вярно — в някои часове по някои улици те спохожда чувството, че пред теб се разкрива нещо уникално, единствено по рода си, дори великолепно; иска ми се да ти обясня какво е то, но всичко, което казах досега за Аглаура, впримчва словата и ме задължава да преповтарям казаното.

Затова жителите вярват, че обитават една Аглаура, която се разраства само върху името Аглаура, и не забелязват Аглаура, която се издига върху земята. На мен също, макар да желая да съхраня в паметта си двата града поотделно, не ми остава друго, освен да ти говоря за единия, защото споменът за другия, за който липсват определителни думи, се е загубил.

— Отсега нататък аз ще описвам градовете — каза ханът. — А ти при своите пътувания ще проверяваш дали съществуват.

Но посетените от Марко Поло градове бяха винаги различни от ония, за които си бе мислил императорът.

— Все пак аз построих в ума си модел на град, от който да извлечем представа за всички възможни градове — каза Кублай хан. — Този модел включва всичко, което отговаря на правилата. Тъй като съществуващите градове се отдалечават в различна степен от правилото, достатъчно ми е да предвидя изключенията от правилото и да пресметна най-вероятните комбинации.

— Аз също съм замислил един модел на град, от който да извлечем всички останали — отвърна Марко. — Това е град, съставен само от изключения, пречки, противоречия, несъответствия, безсмислици. Ако един такъв град съдържа всичко най-невероятно, като намаляваме броя на елементите извън правилото, нараства вероятността градът наистина да съществува. Ето защо достатъчно е да отделя изключенията от моя модел и в какъвто и ред да процедурам, накрая ще се намеря пред един от градовете, който, макар като изключение, съществува. Но не мога да тласна действието си извън определена граница: ще получа градове, прекалено правдоподобни, за да бъдат истински.

V

От високата тераса на двореца Великият хан гледа как империята му нараства. Първо се разшириха граничните линии, обхващащи завоюваните територии, но напредващите полкове се натъкнаха на полупустинни страни, бедни села с колиби и мочурища, в пресъхнали реки, тръстики. „Време е империята, която много нараства отвън, да почне да расте отвътре“ — мислеше ханът и мечтаеше за нариви гори, отрупани със зрели плодове, за изпечени на шиш зебу, от които капе мазнина, за жилка самородно злато, блеснала по свлачищата.

Сега множеството сезони на изобилие напълниха хамбарите. Пълноводните реки довякоха цели гори от трупи, предназначени да носят бронзовите покриви на храмовете и дворците. Кервани роби преместиха планини от пъстър мрамор през континента. Великият хан съзерцава една империя, покрита с градове, които тегнат върху земята и хората, империя, задръстена от богатства, претрупана от украси и излишества, усложнена от механизми и йерархии, издута, напрегната, тромава.

„Самата и тежест смазва империята“ — мисли си Кублай и в мечтите си сега вижда градове, леки като хвърчила, градове, прокопани от галерии и тунели като дантели, прозрачни градове като мрежи против комари, градове, кацнали като отронен лист, градове, изписани като линиите на ръката, филигранни градове, чиято мнима плътност не е преграда за околото.

— Ще ти разкажа какво сънувах снощи — казва той на Марко Поло. — Посред равна жълта земя, покрита с метеорити и морени, видях надалеч да се издигат острите върхове на назъбените кули, изградени така, че по време на пътуването си Луната да може да се отпусне ту на една, ту на друга или да се полюлее, увиснала на кабелите на крановете.

А Марко му отговаря:

— Градът, който си сънувал, е Лалаж. Жителите му създали тези условия за почивка в нощното небе, за да може Луната да позволи на всяко нещо в града да расте безкрайно.

— Едно обаче ти не знаеш — добавя ханът. — Признателна, Луната дала на град Лалаж много рядка привилегия: да расте в лекота.

ЛЕКИТЕ ГРАДОВЕ. 5

Ако искаш да ми вярваш, добре. Сега ще ти кажа как е построена Отавия, градът-паяжина. Има една пропаст между две стръмни планини; градът виси над празното пространство, вързан за двата върха с въжета, вериги и висящи мостове. Хората вървят по дървените траверси, вкопчени в конопените палки, като внимават кракът им да не пропадне в процепите. Отдолу зее бездна, дълбока стотици метри, а по дъното ѝ лазят облаци.

Основата на този град е мрежата, която го поддържа и служи за преминаване. Всичко останало, вместо да се издига нагоре, виси надолу — въжени стълби, хамаци, къщи във формата на чувал, закачалки, тераси, подобни на космически станции, мехове с вода, газови канюли, въртящи се шишове, кошници, окачени на канапи, товарни асансьори, душове, трапеци и халки за игра, въжени линии, полилеи, саксии с висящи растения.

Увиснал над пропастта, животът в Отавия не е така несигурен, както в други градове. Хората знаят, че повече от това мрежата не издържа.

ГРАДОВЕТЕ И РАЗМЕНИТЕ. 4

За да изразят отношенията, които ръководят живота на град Ерзилия, жителите му опъват телове между ъглите на къщите, бели, черни или черно-бели в зависимост от това дали указват роднинска връзка, размяна, власт, представителство. Когато телове станат толкова много, че не може да се премине през тях, жителите разглобяват къщите и си отиват; остават само телове и стърчащите стълбове.

Разположили покъщнината си по склона на планината, бежанците от Ерзилия гледат кръстосаните телове, опънати на стълбовете, щръкнали из равнината. Това все още е град Ерзилия, а те са нищо.

Изграждат другаде Ерзилия. Изплитат с телове подобна фигура, която им се ще да е по-сложна и същевременно по-правилна от другата. После я изоставят и пренасят себе си и къщите още по-далеч.

Така, пътувайки из територията на Ерзилия, срещаш развалините на изоставените градове, лишени от трайни стени, без костите на мъртвците, които вятърът да разпилява; срещаш само плетеницата от обърканите отношения, които търсят някаква форма.

ГРАДОВЕТЕ И ОЧИТЕ. 3

След като е вървял седем дни през гориста местност, оня, който се е запътил за Баучи, не вижда града, макар да е пристигнал в него. Градът се държи на тънки кокили, които се издигат от земята на голямо разстояние помежду си и се губят някъде над облаците. Тънки стълбици водят нагоре. Жителите рядко се появяват на земята — горе разполагат с всичко необходимо и предпочитат да не слизат. Ни една част от града не докосва земята, освен дългите фламингови крака, на които той се крепи, и мрежестата му издължена сянка, която ляга върху шумата.

Съществуват три предположения по отношение на жителите на Баучи: че мразят Земята; че я тачат дотам, че избягват да я докосват; че я обичат както всички преди тях. Затова с насочени надолу бинокли и далекогледни неуморно я оглеждат, лист по лист, камък по камък, мравка по мравка, съзерцавайки захласнати собственото си отсъствие.

ГРАДОВЕТЕ И ИМЕТО. 2

Два вида богове закрилят град Леандра. И едните, и другите са толкова дребни и тъй много, че не могат да бъдат изброени. Едните стоят по вратите на къщите, отвътре, близо до закачалката и мястото, отредено за чадъри; при преместване на семейството в нов дом те го следват и се настаняват в новото жилище още щом, предадат ключа на собствениците. Другите богове се настаняват в кухнята и обикновено се крият под тенджерите, в свода на огнището или в килерчето с метлите; те са част от къщата и когато семейството, което я е обитавало, си отиде, те остават с новите наематели. Може би са били там още когато къщата не е съществувала, сред треволяка на строителната площ, скрити в ръждясала консервена кутия; ако разрушат къщата и на нейно място построят кооперация за петдесет семейства, човек ги открива пак там, размножени, в кухните на апартаментите. За да ги различаваме, ще наречем едните „пенати“, а другите „лари“^[1].

Не е казано, че в един дом ларите съжителствуват само с лари или пенатите — само с пенати. Те си правят посещения, разхождат се заедно по гипсовите корнизи, по тръбите на радиаторите, коментират събитията в семейството, лесно стигат до свади, но могат да живеят в разбирателство с години; поели в редици, те трудно се различават едни от други. Ларите са виждали как пенати с различен произход и навици преминават през техните стени, а пенатите често е трябвало да си отварят място с лакти сред надменни лари от прочути, рушащи се дворци или с лари от тенекиени бараки, докачливи и недоверчиви.

Истинската същност на Леандра е повод за безкрайни спорове. Пенатите смятат, че те са душата на града, макар да са пристигнали тук миналата година, и че ще отнесат със себе си Леандра, когато се изселят. Ларите считат пенатите за временни гости, неудобни, нахални; смятат, че истинската Леандра е тяхната и че тя дава облик на всичко, което съдържа Леандра, тъй като е била там, преди още ония натрапници да пристигнат, и ще остане след тяхното заминаване.

Общото помежду им е следното: за всичко, което става в семейството или в града; винаги намират какво да добавят — пенатите, позовавайки се на старите, прадедовците, и на пралелите от някогашните семейства; ларите пък, изтъквайки какъв е бил животът, преди някои да го опошлят. Но не е казано, че живеят само със спомени. Споделят си предвиждания какво ще стане с децата, като пораснат (пенатите), какво би станало с тази къща или онзи район (ларите), ако биха били в добри ръце, вслуша ли се човек, особено нощем, ще чуе от къщите да долита напрегнат говор, надвиквания, размяна на хапливи забележки, избухвания, сподавен ироничен смях.

ГРАДОВЕТЕ И МЪРТВИТЕ. 1

Винаги когато човек навлезе в площада на Мелания, се озовава посред нечий разговор: войникът самохвалко и паразитът срещат на излизане от една врата младия прахосник и проститутката; бащата скъперник отправя последни заръки към влюбената си дъщеря от прага на вратата, но е прекъснат от глупавия слуга, тръгнал да занесе една бележка на сводницата. Ако човек се върне в Мелания след години, натъква се на същия разговор, който все още продължава; междувременно паразитът, сводницата и бащата скъперник са умрели, но войникът самохвалко, влюбената дъщеря и глупавият слуга са заели мястото им или са заместени на свой ред от лицемера, клюкарката и астролога.

Населението на Мелания се подновява — разговарящите измират един по един, но през това време се раждат ония, които ще заемат на свой ред място в разговора, кой отчасти, кой изцяло. Щом някой смени ролята си или напусне площада завинаги, или пък се яви там за първи път, извършват се верижни промени, при което всички роли се разпределят отново; но междувременно духовитото слугинче продължава да отвърща на разгневения старик, лихварят — да преследва обеднелия младеж, дойката — да утешава доведената дъщеря, макар никой от тях да не е съхранил очите и гласа, които е имал в предишната сцена.

Понякога се случва един и същи събеседник да изнася две или повече роли: тиранин, благодетел, вестител; или една роля да бъде раздвоена, размножена, възложена на сто, на хиляда жители на Мелания: три хиляди в ролята на лицемера, тридесет хиляди в тази на паразита, сто хиляди в ролята на синове на свалени крале, очакващи признание.

С течение на времето и ролите вече не са точно същите като предишните; безспорно действието, което те пораждаат посредством интриги и изненадващи обрати, води до известна развързка, към която то продължава да се доближава дори когато кълбото се заплита и му пречи да нарасне. Който нееднократно и последователно спира на

площада, може да чуе как с всяко изминало действие диалогът се променя, но жителите на Мелания имат твърде кратък живот, за да установят това.

Марко Поло описва един мост камък по камък.

— А кой е камъкът, който държи моста? — пита Кублай хан.

— Мостът не се държи на тоя или оня камък, а на линията на свода, която те образуват — отвръща Марко.

Кублай хан млъква и се замисля. После добавя:

— Защо ми говориш за камъните? Интересува ме само сводът.

Марко отговаря:

— Няма свод без камъни.

[1] Лари и пенати — божества в древния Рим, закрилници на дома и семейството. — Б.пр. ↑

VI

— Случвало ли ти се е някога да видиш град, който да прилича на този? — питаше Кублай хан, подавайки отрупаната си с пръстени ръка изпод копринения балдахин на императорската гондола, за да посочи мостовете, възседнали каналите, богатите дворци с мраморни прагове, потопени във водата, пъргавите корабчета, които кръжаха на зигзаг, тласкани от дълги весла, гемииите, които разтоварваха кошове със зеленчуци по площадите на пазарищата, балконите, терасите по покривите, кубетата, камбанариите, градините на островите, които се зеленееха сред сивотата на лагуната.

Придружен от чуждестранния си сановник, императорът разглеждаше Куинсай, древна столица на свалени династии, последната перла, поставена на короната на Великия хан.

— Не, господарю — отвърна Марко Поло, — никога не бях си представял, че може да съществува град, подобен на този.

Императорът му отправи изпитателен поглед. Чужденецът сведе очи. Кублай остана мълчалив през целия ден.

След залеза на дворцовите тераси Марко Поло излагаше пред владетеля резултатите от своите мисли. Обикновено Великият хан приключваше вечерите си, наслаждавайки се с притворени очи на тези разкази, докато първата прозявка не подсетеше свитата от пажове да запалят факлите и съпровождат владетеля в Павилиона на Августейшия Сън. Но този път Кублай хан не изглеждаше склонен да отстъпи пред умората.

— Разкажи ми за друг град — настояваше.

— Оттам човек язди още три дни на североизток... — подхващаше Марко и изброяваше имена, нрави и занаяти на голям брой земи. Репертоарът му изглеждаше неизчерпаем, но сега беше негов ред да се предаде. Беше изгрев, когато каза: — Господарю, вече ти говорих за всички градове, които познавам.

— Остава още един, за който никога не ми говориш.

Марко Поло наведе глава.

— Венеция — каза ханът.

Марко се усмихна.

— А за какво друго мислиш, че съм ти говорил?

Императорът не мигна.

— Все пак не чух да произнасяш името и.

А Марко:

— Всеки път, когато описвам някой град, казвам по нещо за Венеция.

— Ще ми говориш за други градове, когато те питам за тях, а за Венеция — когато те питам за нея.

— За да различа качествата на другите, трябва да изходя от един първи град, който се подразбира. За мен той е Венеция.

— Тогава би трябвало да започваш всеки разказ за своите пътувания от заминаването си, описвайки Венеция такава, каквата е, без да пропуснеш нищо от онова, което си спомняш за нея.

Водата на езерото се беше леко накъдрила; медният отблясък на древния дворец на династията Сун играеше като петно плаващи листа.

— Един път заковани с думи, образите на паметта се заличават — каза Марко Поло. — Може би се страхувам да загубя Венеция изведнъж, ако говоря за нея. А може би, говорейки за други градове, малко по малко вече съм я загубил.

ГРАДОВЕТЕ И РАЗМЕНИТЕ. 5

В Змералдина, град на вода, една мрежа от канали и друга от улици се дублират и пресичат. За да отидеш от едно място на друго, винаги можеш да избираш между пътя по вода и този по суша, но тъй като най-късата линия между две точки в Змералдина не е права, а зигзагообразна, разклоняваща се на криволичещи варианти, улиците, които се разкриват пред всеки минувач, не са само две, а много и те стават още повече за оня, който изоставя корабчетата и продължава по суша.

Така досадата да преминават всеки ден по същите улици бива спестена на жителите на Змералдина. И не само това — прелезите не са разположени на едно и също ниво, а слизат нагоре и надолу по стълбички, гърбати мостове, висящи улици. Комбинирайки отсечки от различни спускащи се или издигащи се маршрути, всеки жител си доставя ежедневно удоволствието от нов маршрут, за да отиде на същите места. Обичайните и спокойни дни в Змералдина протичат, без да се повтарят. На по-големи затруднения са изложени — тук, както и другаде — ония, които имат таен и авантюристичен живот. Котките на Змералдина, крадците и тайните любовници се движат по високи и неравни улици, скачайки от покрив на покрив, спускайки се от тераси на балкони, заобикаляйки водосточни тръби със стъпка на еквилибристи. По-надолу мишките тичат една след друга в мрака на клоаките заедно със съзаклятниците и контрабандистите; те надничат от каналите и шахтите, спускат се по улиците, мъкнат от едно скривалище в друго корички сирене, забравени стоки, бурета с барут, пъплят по лъчеобразните канали на прокопания подземен град.

Картата на Змералдина би трябвало да обхваща всички тези твърди и течни, явни и скрити чертежи, да ги отбелязва с различен цвят мастило. По-трудно е да се отбележат върху картата пътищата на лястовиците, които режат въздуха над къщите, спускат се по невидими параболи с неподвижни криле, отклоняват се рязко, за да клъвнат някой комар, издигат се в спирала край зъбците на една кула,

ГОСПОДСТВУВАТ ОТ ВСЯКА ТОЧКА НА СВОИТЕ ВЪЗДУШНИ ПЪТЕКИ НАД ВСИЧКИ ТОЧКИ НА ГРАДА.

ГРАДОВЕТЕ И ОЧИТЕ. 4

Щом стигнеш във Филиде, изпитваш удоволствие да гледаш колко различни един от друг мостове прехвърлят каналите: извити, покрити, наколни мостове, носени от лодки, висящи мостове, мостове с решетъчни парапети; да виждаш какво разнообразие от прозорци гледа към улицата — двукрили, мавритански, островърхи, с полукръгъл свод или с розетки отгоре; и колко видове настилки покриват земята: калдъръми, павеа, гладки бетонени замазки, бели и сини плочки. Във всяка своя точка градът крие изненада за око: кипарисът, който се подава от стените на крепостта, статуите на три царици върху постамент, кубе във форма на луковица с три луковички, нанизани на шпила.

— Щастлив е оня, за когото Филиде е ежедневно пред очите и той постоянно може да вижда какво съдържа тя — възкликна ти, съжалявайки, че трябва да напуснеш града, на който бе хвърлил само бегъл поглед.

Но ако ти се случи да останеш във Филиде и там да прекараш остатъка от своите дни, градът скоро избледнява в очите ти, заличават се в съзнанието ти розетките, статуите върху постаментата, кубетата. Подобно на всички жители на Филиде, ти следваш зигзагообразния път от една улица в друга, различаваш слънчеви и сенчести зони, тук една врата, там една стълба, пейка, на която да оставиш кошницата си, канавка, в която кракът ти ще пропадне, ако не внимаваш. Филиде е пространство, в което се пресичат маршрути между точки, висящи в празното — най-краткият път да стигнеш до шатрата на онзи търговец, без да минеш покрай прозорчето на сарафина. Твоите крачки догонват това, което се намира не извън очите, а вътре в тях, погребано и заличено: ако измежду два портика единият изглежда по-весел, то е, защото преди тридесет години през него е минало момиче с широки везани ръкави или само защото в определен час светлината го огрява, както онзи портик, който вече не си спомняш къде си видял.

Милиони очи се вдигат към прозорци, мостове и кипариси, сякаш пробягват по бяла страница. Много са градовете като Филиде,

които убягват от погледа, освен ако не ги съзреш изведнъж.

ГРАДОВЕТЕ И ИМЕТО. 3

Дълго време смятах Пира за укрепен град, разположен по склоновете на залив, с високи прозорци и кули, затворени като бокал, в центъра с дълбок площад като кладенец и с кладенец в центъра му. Никога не бях виждал града. Беше един от многото, които не бях посещавал, и си го представях само посредством имената Еуфразия, Одиле, Маргара, Джетулия. Пира имаше свое място сред тях, различен от тях, единствен за очите на паметта, като тях.

Дойде ден, когато пътят ми ме отведе в Пира. Щом кракът ми стъпи там, забравих всичко, което си бях представял; Пира стана това, което е Пира; мислех, че морето не се вижда от града, скрито от ниска, нагъната дюна край брега; че улиците са дълги и прави; че малките къщи са групирани на квартали, разделени от складови площи за дървен материал и дъскорезници; че вятърът движи колелата на хидравличните помпи. От онзи момент нататък Пира извиква в ума ми тази гледка, глъчката, въздуха, из който лети жълтеникав прашец — явно, че означава и не можеше да означава друго, освен това.

Умът ми продължава да съдържа голям брой градове, които не съм виждал, нито ще видя, имена, които носят в себе си един образ, един фрагмент или отблясък от въображаем образ: Джетулия, Одиле, Еуфразия, Маргара. Все там е и градът, надвиснал над залива, с площада около кладенеца, но не мога повече да го наричам с някакво име, нито да си спомня как съм могъл да му дам име, което означава съвсем друго.

ГРАДОВЕТЕ И МЪРТВИТЕ. 2

Но в своите пътувания стигнах чак до Аделма. Бе на свечеряване, когато лодката ми спря до кея. Морякът, който хвана подхвърленото му въже и го завърза за кнехта, приличаше на един, с когото бяхме служили във войската и който умря. По този час кипеше оживена търговия на едро на рибното тържище. Един старец товареше на каручката си кош с морски таралежи. Стори ми се, че го познавам; когато се извърнах, беше изчезнал в някаква уличка, но се сетих, че прилича на един рибар, който беше вече старец, когато бях дете, така че не можеше да е още жив. Смуги ме гледката на един болен от треска, свит на земята и покрит през глава с черга — баща ми няколко дни преди да умре имаше същите жълти очи и брадясали страни като него. Отвърнах очи. Не посмях да погледна вече никого в лицето.

Помислих си: „Ако Аделма е град, който виждам насън и където срещам само мъртъвци, този сън ми вдъхва страх. Ако Аделма е истински град, населен от живи, достатъчно е човек продължително да се вгледа в тях, за да изчезнат приликите и да се появят непознати лица, носители на мъка и тревога. Така или иначе, по-добре е да не се вглеждам в тях.“

Продавачка на зеленчук премери на кантара една зелка и я постави в кошницата, която някакво момиче спускаше от балкона. Момичето приличаше досущ на една девойка от моето село, която беше полудяла от любов и се беше самоубила. Продавачката на зеленчук вдигна лице: беше баба ми.

Помислих си: „Стига се до един момент в живота, в който измежду познатите ни мъртвите са повече от живите. Така умът отказва да приеме други физиономии, други изражения — към всички нови лица, които среща, поставя старите копия, за всяко едно намира маската, която най му приляга.“

Разтоварачите изкачваха стълбите в колона, прегърбени под тежестта на делви и бъчви; лицата им бяха скрити от качулки. „Сега ще ги отметнат и ще ги разпознаят“ — мислех си, изтръпнал от нетърпение и страх. Не свалях очи от тях. През краткото време, в което

хвърлях поглед към хората, изпълващи уличките, ми се набиваха в очи неочаквани лица, изплували отдалеч, които ме гледаха настойчиво сякаш за да ги разпозная. Може би за всеки един от тях аз също приличах на някой покойник. Едва бях пристигнал в Аделма, и вече бях един от тях, бях минал на тяхна страна, изгубен сред морето от очи, бръчки и гримаси.

Помислих си: „Може би Аделма е градът, в който човек пристига, умирайки, и където всеки намира отново ония, които е познавал. Това е знак, че и аз съм мъртъв.“ Помислих си също: „Това е знак, че отвъдният свят не е щастлив.“

ГРАДОВЕТЕ И НЕБЕТО. 1

В Евдосия, която се простира и на високо, и на ниско, с криволичещите си уличка, стълби, глухи улици и бордеи, се пази един килим, на който е изписана истинската форма на града. На пръв поглед изглежда, че рисунъкът по нищо не прилича на Евдосия, подреден в симетрични фигури, чиито мотиви се повтарят в прави и кръгообразни линии, извезани с блестящи конци, с описание, което се разгъва по цялата канава. Но ако се вгледа, човек се убеждава, че на всяко място от килима отговаря определено място от града и че всички неща, съдържащи се в града, са включени в рисунъка, и то разположени според истинските им съотношения, които убягват от око, разсеяно от сновящия човешки поток и гъмжащите тълпи. Суматохата на Евдосия — магарешкият рев, черните петна от сажди, миризмата на риба — е единственото, което влиза в ограничената ти зрителна перспектива; но килимът доказва, че има една точка, от която градът показва истинските си размери и геометричната схема, включена във всеки негов най-дребен детайл.

Лесно е да се загубиш в Евдосия, но ако се изгубиш в килима, разпознаваш търсената от теб улица в яркочервения или син конец, който след дълга обиколка ти позволява да влезеш в оградено с пурпурен цвят място, което впрочем е истинската точка на твоето пристигане. Всеки жител на Евдосия съпоставя неподвижния ред на килима с една своя представа за града, с една своя тревога и скрит сред арабските, всеки може да намери един отговор, разказа за своя живот, обратите на съдбата си. Запитали един оракул за тайнствената връзка между два толкова различни обекта като килима и града. „Единият от двата обекта — гласял отговорът — има формата, която боговете са дали на звездното небе и на орбитите, по които кръжат светове; другият е неговото отражение, приблизително като всяко човешко дело.“ Авгурите^[1] открай време били убедени, че хармоничният рисунък на килима е с божествен произход; в този смисъл било изтълкувано и предсказанието, без да породи противоречия. Но по същия начин човек може да извлече от него и обратното заключение:

че истинската карта на всемира е град Евдосия, такъв, какъвто е — едно петно, което се разпростира безформено, с криволичещи улици, къщи, рушащи се една след друга в прахоляк, пожари, викове в мрака.

— ... Значи твоето пътуване е наистина само пътуване из спомените! — казваше Великият хан, който, напрегнато заслушан, се сепваше в хамака си, щом долавяше в разказа на Марко Поло някоя тъжна нотка. — Нима трябваше да отидеш тъй далеч само за да се отърсиш от натрупалата се носталгия? Връщаи се от своите пътешествия с цял товар от съжаления! — възкликваше Кублай и добавяше саркастично: — Не твърде голяма печалба, нека си кажем истината, за един венециански търговец!

Натам бяха насочени всички въпроси на Кублай, към миналото и бъдещето, от цял час той си играеше с Марко като котка с мишка и най-подир го поставяше натясно, притискаше го с коляно върху гърдите, стиснал брадичката му.

— Това исках да знам от теб, признай какво пренасяш контрабандно: душевни състояния, изящество или елегии?

Може би това бяха фрази и жестове, за които само си мислеха, докато мълчаливи и неподвижни, двамата гледаха как димът бавно се издига от лулите им. Облачето ту се разпръскваше от повей на вятъра, ту застиваше неподвижно във въздуха. Отнесенният от вятъра дим напомняше на Марко за маранята, която замъгляваше морската шир и планинските вериги, но щом се разрееше, в чистия и сух въздух се разкриваха далечни градове. Погледът му се мъчеше да проникне отвъд тази картина на влажни изпарения, защото формата на нещата се различава по-добре отдалече.

Или едва-що излязло от устните му, облачето се задържаше гъсто и тежко, извиквайки у него други видения — на изпарения, които се застояват над покривите на столиците, на непрозрачен дим, който не се разпръсква, на пелена от миазми, която тегне над улиците, залети с катран. Не краткотрайните мъгли на паметта, не и бистрата прозрачност, а миризмата на изгоряло от изпепелените души, която се стеле като кора над градовете, набъбналият сюнгер от жизнена материя, вкаменена като лава, смешението на минало, настояще и бъдеще, което винаги сковава в неподвижност

съществуването на ония, които са се поддали на илюзията за движение: това намираше той в края на пътуванията си.

[1] Авгури — пророци в древния Рим. — Б.пр. ↑

VII

Кублай Хан: Не зная кога си имал време да посетиш всички страни, които ми описваш. Струва ми се, че никога не си излизал от тази градина.

Марко Поло: Всичко, което виждам и правя, добива смисъл в едно пространство на мисълта, където царува същото спокойствие като тук, същата полусянка, същото мълчание, пропито от шумоленето на листата. В момента, в който се съсредоточа в размисъл, винаги се намирам в тази градина, в този час на вечерта, до твоята височайша особа, макар без миг почивка да продължавам да плавам срещу течението на някаква река, позеленяла от крокодили, или да броя варелите с осолена риба, които спускат в трюма.

Кублай Хан: Аз също не съм сигурен дали съм тук и се разхождам сред порфирните чешми, заслушан в ехото на водоскоците, или не яздя, потънал в пот, опръскан с кръв, начело на войската си, завоювайки страните, които ти ще трябва да ми опишеш, дали не отсичам пръстите на нападателите, които се опитват да прехвърлят стените на обсадената крепост.

Марко Поло: Може би тази градина съществува само в сянката на спуснатите ни клепачи и ние никога не сме престанали, ти да вдигаш пушилка по бойните полета, аз да се пазаря за чували сол из далечни тържища, но винаги когато притворим очи сред глъчката и тълпата, ни е позволено да се оттеглим тук, облечени в копринени кимона, да преценяваме онова, което виждаме и изживяваме, да правим равносметки, да съзерцаваме отдалеч.

Кублай Хан: Може би нашият разговор се води между двама скитници с прякори Кублай хан и Марко Поло, които ровят в купчина смет, събирайки ръждясали жезела, парцали, хартия, и пияни от няколко глътки лошо вино, виждат наоколо си да блестят всичките съкровища на Ориента.

Марко Поло: Може би от света са останали само някакъв терен, покрит с буница, и висящата градина в двореца на Великия

хан. Разделят ги нашите клепачи, но не се знае кое е вътре и кое вън.

ГРАДОВЕТЕ И ОЧИТЕ. 5

След като прегази реката и мине през прохода, човек се озовава изведнъж пред град Мориана с неговите алабастрови врати, прозрачни на слънчевата светлина, с кораловите му колони, които носят фронтоните, инкрустирани със серпентини, с вилите му изцяло от стъкло, подобни на аквариуми, където плуват сенките на танцовачки със сребърни люспи под полилей във форма на медуза. Ако не пътува за първи път, човек вече знае, че градове като този имат обратна страна — достатъчно е да направи полукръг и ще види скритото лице на Мориана, — едно пространство от ръждясала ламарина, чул, дъски със стърчащи пирони, затлачени със сажди кюнци, купища тенекиени кутии, слепи зидове с избледнели надписи, изтърбушени кресла, възета, годни единствено за бесене на някоя изгнила греда.

От единия до другия си край градът сякаш продължава в перспектива, множейки резервите си от образи, но няма плътност, състои се само от лице и опако, подобно на лист хартия с една фигура отгук и една от обратната страна, шито нито могат да се откъснат и разделят, нито да се видят едновременно.

ГРАДОВЕТЕ И ИМЕТО. 4

Град славен, Клариса има бурна история. Няколко пъти западала и процъфтявала, тя винаги имала за модел недостижимата по блясък първоначална Клариса, в сравнение с която сегашното състояние на града често поражда нови въздишки с всеки изминал сезон.

През вековете на упадък, опустошен от чумните епидемии, смален от срутващите се гредореди, стрехи и свлачища, градът, затънал в ръжда и смет, поради нехайството или отсъствието на работна ръка отново се населявал бавно с изплувалите от мазета и бърлоги орди на оцелелите, които подобно на плъхове пъплели и гризели или като птици виели гнезда и събирали вещи оттук-оттам, за да скърпят своя дом. Обсебвали всичко, което могло да бъде изтръгнато и преместено, за да послужи за друга цел: от брокатовите завеси правели чаршафи, в мраморните погребални урни засаждали босилек, използвали откъртените прозоречни решетки от ковано желязо на гинеките, за да изпичат котешкото месо върху огньовете от инкрустирано дърво. От разпилените отломки на ненужната Клариса се издигала една оцеляла Клариса от бараки и бордеи, замърсени вади и клетки за зайци. И все пак от стария блясък на Класира почти нищо не се загубило, всичко било там, само че разположено в друг ред и пригодено не по-зле отпреди към нуждите на жителите.

След бедняшките години настъпили по-щастливи времена — разкошна Клариса-пеперуда се излюпила от парцаливата Клариса-какавида. Градът преливал от изобилието на нови материали, сгради и вещи; придोшли много хора отвън; вече никой нямал нищо общо с Клариса или с предишните Клариси и колкото повече новият град заемал тържествуващо мястото и името на първоначалната Клариса, толкова по-ясно ставало, че се отдалечава от нея, че я разрушава също като плъховете и мухълът. Макар да се гордеела с разкоша си, в дъното на своето сърце новата Клариса се чувствувала чужда, несъответстваща, узурпаторски настъпателна.

И ето че тогава отломките, оцелели от първия блясък, пригодени към по-долнопробна употреба, отново били преместени и съхранени

под стъклени похлупаци, затворени в касетки, поставени върху кадифени възглавници, и то не защото можели да послужат за нещо, а защото чрез тях хората се готвели да възстановят един град, за който вече никой нищо не знаел.

Нов упадък, ново процъфтяване последвали в Клариса. Жителите и нравите се променяли многократно; останали името, местонахождението и по-нечупливите предмети. Всяка нова Клариса, компактна като живо тяло, със своите миризми и своето дихание, излагала на показ като накит онова, което оставало от старите, разчленени и мъртви Клариси. Никой не помнел кога коринтските капители увенчавали своите колони; само за един от тях се знаело, че дълги години служел за подставка на кошницата в един кокошарник, в която кокошките снасяли яйцата си, и че оттам минал в Музея на капителите наред с другите, екземпляри от колекцията. Последователният ред на епохите се загубил; останало вярването, че имало една първоначална Клариса, но и за това нямало доказателства. Капителите могли да бъдат първоначално в кокошарниците вместо в храмовете, мраморните урни — засадени първо с босилек, преди да послужат за съхранение на костите на покойниците. Със сигурност се знае само едно: известен брой предмети се изместват в известно пространство, ту затрупани от нови предмети, ту разрушавайки се безвъзвратно. Правилото е да бъдат смесвани всеки път и да се прави отново опит да бъдат подредени. Може би Клариса винаги е била само един хаос от овехтели дреболии, зле подбрани и неупотребяеми.

ГРАДОВЕТЕ И МЪРТВИТЕ. 3

Няма град, склонен повече от Еуспазия да се наслаждава на живота и да избягва тревогите. И за да не бъде скокът от живота към смъртта тъй рязък, жителите са построили под земята идентично, копие на своя град. Изсушени така, че по скелетите да остане само жълтата кожа, трупове биват отнасяни долу, за да продължат предишните си занимания, и най-вече тези занимания, които се отличават с безгрижието си: някои трупове са разположени около наредени маси, други са замръзнали в танцови пози, трети са захапали детски тромпетчета. Под земята съществуват и всички търговии и занаяти на Еуспазия на живите или поне ония, които живите са изпълнявали повече със задоволство, отколкото с досада: посред спрелите часовници в дюкяна си часовникарят е долепил съсухреното си ухо до раздрънкан стенен часовник; бръснар сапунисва със суха четка кокалестите скули на един актьор, докато той препрочита ролята си, загледан в сценария с празните си очни кухни; момиче с усмихнат череп дои скелета на юница.

Разбира се, много са живите, които искат след смъртта си да получат по-различна участ от съдбата, която са имали приживе — некрополът е изпълнен с ловци на лъвове, мецосопрани, банкери, цигулари, херцогини, държанки, генерали. И всички те са много повече, отколкото същите в кой да е жив град.

Грижата да се съпровождат долу мъртвите и подреждат на желаното място е поверена на едно монашеско братство. Никой друг няма достъп до Еуспазия на мъртвите и всичко, което се знае за долния град, идва от монасите.

Казват, че същото братство съществувало и сред мъртвите и че то всячески помагало на живите монаси, които на свой ред щели да продължат делото си и в подземната Еуспазия. Сякаш някои от тях вече са мъртви, но продължават да сноват нагоре-надолу. Безспорно властта на това братство се чувства силно в Еуспазия на живите.

Казват, че щом слезели, винаги намирали нещо променено в долната Еуспазия; мъртвите внасяли нововъведения в своя град — не

много, но разумни, обмислени нововъведения, а не преходни прищевки. Казват, че с всяка изминала година Еуспазия на мъртвите се променяла. За да не останат назад, живите, които слушали от монасите за новостите в града на мъртвите, искали и те да получат същите. Така Еуспазия на живите започнала да подражава на своето подземно подражание.

Говори се, че това не се случвало отсега; в действителност мъртвите били ония, които построили горната Еуспазия по подобие на своя град. Казват, че в двата града-близнаци вече нямало начин да се разбере кои са живите и кои — мъртвите.

ГРАДОВЕТЕ И НЕБЕТО. 2

От поколение на поколение в Берсабеа се предава вярването, че увиснала в небето, има друга Берсабеа, където са съсредоточени най-възвишените чувства на града, и че ако земната Берсабеа вземе за образец небесната, ще се слее в едно единно цяло с нея. Представата, захранвана от поверието, е тази на град от масивно злато, със златни панти и диамантени врати — един град-украшение с инкрустации от най-скъпоценни камъни и материали. Подвластни на това вярване, жителите на Берсабеа почитат всичко, което им напомня за техния небесен град — събират благородни метали и редки камъни, въздържат се от мимолетните слабости, изработват норми на добро поведение.

Тези жители вярват също така, че под земята съществува трета Берсабеа, находище на всичко позорно и недостойно, което притежават, затова тяхна постоянна грижа е да заличават от горната Берсабеа всяка връзка или прилика с долната ѝ близначка. Представят си, че вместо покриви долният град има преобърнати кофи за смет, от които се сипят кори от сирене, мазни хартии, помия, остатъци от спагети, мръсни парцали. Или че мрачното естество на града е лепкаво и гъсто като катрана, който се стича от клоаките, следвайки потока на човешките вътрешности от една черна яма в друга, и се трупа най-накрая в последното подземно дъно, където расте спираловидно, образувайки сградите със завити, остри върхове на един фекален град.

Има част истина и част лъжа във вярванията, които съществуват в Берсабеа. Истина е, че на града отговарят две проекции — една небесна и една адска; но за естеството им се греши. Адът, който градът таи в дълбините си, е проектиран от най-видни архитекти, построен е с най-скъпи материали, действа безгрешно с всеки свой механизъм, украсен е с пискюли, ресни и ширити по всички тръби и стълбове.

Заета да трупа своите карати на съвършенство, Берсабеа смята за добродетел да запълва собствения си празен калъп; не знае, че единствените ѝ моменти на щедра всеотдайност са онези, в които тя откъсва или излива част от себе си.

Освен това около Берсабеа кръжи едно небесно тяло, което блести с всичките богатства на града, съдържащи се в съкровището от изхвърлени неща — една планета, от която стърчат картофени обелки, издънени чадъри и стари чорапи, планета, искряща от стъклени паници, загубени копчета и обвивки от шоколадени бонбони, облепена с трамвайни билети, изрезки от нокти и мазоли, черупки от яйца. Този е небесният град и в неговото небе преминават комети с дълги опашки, изхвърлени да кръжат в пространството вследствие на единственото свободно и успешно действие, на което са способни жителите на Берсабеа — град, който не проявява пресметливото си скъперничество само когато отива да дриска.

НЕПРЕКЪСНАТИТЕ ГРАДОВЕ. 1

Град Леония възпроизвежда самия себе си ежедневно: всяка сутрин населението се събужда сред чисти чаршафи, мие се с току-що разопаковани тоалетни сапуни, облича необличани домашни роби в искрящи тонове, изважда нови-новенички консерви от най-усъвършенствувани хладилници, докато слуша рекламите в стихове от най-нови модели радиоапарати.

Завити в мръсни найлонови чували, остатъците на Леония очакват по тротоарите колите за смет. И не само смачкани туби от паста за зъби, изгорели електрически крушки, вестници, кашони и друг амбалаж, но и бойлери, енциклопедии, рояли, порцеланови сервизи. Така че охолството на Леония се измерва не толкова с вещите, които всекидневно се произвеждат, продават и купуват, колкото с вещите, които всеки ден се изхвърлят, за да отстъпят място на новите — дотам, че възниква въпросът дали истинската страст на гражданите на Леония е, както казват те, да се наслаждават на новите и различни неща, или е всъщност да изхвърлят, да отстраняват от себе си, да унищожават прииждащата нечистотия. Безспорното е, че боготворят боклукчиите като ангели, а задължението им да вдигнат остатъците от предния ден е съпроводено с почиттелно мълчание като при обред, който вдъхва благочестие, ако, разбира се, мълчанието не е израз на нежеланието на хората да мислят за захвърлените вещи.

Никой не се пита къде боклукчиите отнасят всеки ден своя товар — явно извън града, но всяка година градът се разпростира все повече и колите за смет трябва да стигат все по-надалеч; сметта нараства внушително и купищата се извисяват, наслагват се и се разстилат във все по-широк периметър. Ето защо колкото повече се усъвършенствува способността на Леония да произвежда нови артикули, толкова повече същината на сметта се подобрява, издържа на времето и на неговите капризи, на ферментации и изгаряния, превръща се в крепост от неразрушими останки, която обкръжава града, притиска го от всички страни като планинска верига, заобикаляща плато.

Резултатът е следният: колкото повече вещи изхвърля Леония, толкова повече те се натрупват; пластове от нейното минало се спояват в броня, която градът не може да сваля. Обновявайки се ежедневно, Леония съхранява себе си в единствената окончателна форма — тази на вчерашната смет, която се трупа върху вчерашната и върху сметта от всичките ѝ дни, години и величия.

Сметта на Леония би завладяла малко по малко света, ако отвъд най-далечния гребен на безбрежното ѝ бунище не напирала буницата на други градове, които също отблъскват далеч от себе си планини от отпадъци. Може би целият свят отвъд границите на Леония е покрит с кратери от смет, в центъра на всеки от които има по една столица в непрекъснато изригване. Границите между чуждите и вражески градове представляват заразни бастиони, в които отпадъците на едните и другите се подпират взаимно, надвисват едни връз други, смесват се.

Колкото повече расте тяхната височина, толкова повече надвисва опасността от срутвания — достатъчно е една консервена кутия, една стара автомобилна гума или бутилка да се търколи към Леония, и лавина от различни обувки, календари от минали години и изсъхнали букети потапя града в собственото му минало, което той напразно се е опитвал да отхвърли — минало, смесено с това на съседните градове, очистили се най-после от своята смет. Един катаклизъм ще изравни отвратителната планинска верига, ще заличи всяка следа от града, нагизден сега винаги с нова премяна. Близките градове вече са готови да изравнят терена с валяци, да се разпрострат върху новата територия, да нараснат, да изतिकат надалеч новите бунища.

Марко Поло: ... Може би терасите на тази градина гледат само към езерото на нашата мисъл...

Кублай хан: ... и колкото далеч да ни отвеждат изстраданите дела на пълководци и търговци, и двамата таим в себе си тази мълчалива сянка, този разговор на пресекулки, тази винаги еднаква вечер.

Марко Поло: Освен ако не приемем обратната хипотеза: че ония, които се трудят по укрепленията и пристанищата, съществуват само защото ние двамата, затворени сред тези, бамбукови огради, неподвижни открай време, мислим за тях.

Кублай хан: Че не съществуват тежкият труд, крясъците, раните, вонята, че на света е само тази азалия.

Марко Поло: Че носачите, каменоделците, метачите, готвачките, които чистят вътрешностите на пилетата, перачките, наведени над камъка, майките, които разбъркват ориза, докато кърмят, съществуват само защото мислим за тях.

Кублай хан: Истина е, че аз никога не мисля за тях.

Марко Поло: Тогава не съществуват.

Кублай хан: Струва ми се, че такова предположение не е в наш интерес. Без тях никога не бихме могли да се люлеем, свити като пашкули в хамаците си.

Марко Поло: Тогава трябва да изключим тази хипотеза. Следователно е вярна другата: че съществуват те, а не ние.

Кублай хан: Нали доказахме, че ако ни е имало, нямаше да ни има.

Марко Поло: Така е, ето че ни има.

VIII

Пред трона на Великия хан има красива черно-бяла мозайка. Няма осведомител, Марко Поло изсипва на пода образците от стоки, които е донесъл от дългите си пътувания по границите на империята: шлем, раковина, кокосов орех, ветрило. Разполагайки по определен начин предметите върху белите и черните плочки на пода и размествайки ги последователно с обмислени движения, пратеникът се опитва да представи, пред владетеля перипетиите при своите пътувания, състоянието на империята, достоинства на отдалечените административни центрове.

Кублай е съсредоточен играч на шах; следейки движенията на Марко Поло, той забелязва, че някои предмети включват или изключват близостта на други или се изместват, следвайки определени линии. Като не обръща внимание на формите на предметите, той определя по-скоро разположението им едни спрямо други на пода. Мисли си: „Ако всеки град е като партия шах, един ден, когато успея да установя правилата и, ще овладее най-после и моята империя, макар да не съм опознал всички градове, които тя съдържа.“

В края на краищата излишно беше Марко да прибегва до толкова подробности в желанието си да му разкаже за неговите градове — достатъчна беше една шахматна дъска с точно определени фигури. На всяка фигура, за всеки отделен случай, можеше да се припише съответстващо значение: конят означава, освен истински кон, и шествие от каляски, войска в поход; конна статуя; царицата би могла да бъде дама, облегната на балкона, фонтан, църква с островърхо кубе или дюлево дърво.

Завръщайки се от последната си мисия, Марко Поло намери хана да го чака, седнал пред шахматна дъска. Кублай мълчаливо го прикани с ръка да седне срещу него и да му опише само с помощта на шахматните фигури градовете, които е посетил. Венецианецът не загуби самообладание. Големите шахматни фигури на Великия хан

бяха от полирана слонова кост. Като разполагаше по шахматната дъска застрашителни топове и свирепи коне, като раздвижваше рояци от пешки и очертаваше правите и коси линии на могъщата царица, Марко пресъздаваше перспективите и пространствата на белите и черните градове през лунните нощи.

Кублай съзерцаваше тези основни пейзажи и разсъждаваше върху невидимия ред, на който се крепят градовете, върху правилата, на които отговаря тяхното възникване, формиране, процъфтяване, нагаждане към сезоните, упадък и разруха. Понякога му се струваше, че е на прага да открие последователна и хармонична система, подвластна на безкрайните несходства и дисхармонии, но нито един модел на система не можеше да се сравни с шахматната игра. Може би вместо да си блъска главата да извиква вече осъдени на забрава видения с неубедителната помощ на фигурите от слонова кост, щеше да е достатъчно да изиграе една партия по правилата, съзерцавайки всяко следващо състояние на шахматната дъска като една от неизброимите форми, която системата на формите едновременно изгражда и разрушава.

Кублай хан вече нямаше нужда да изпраща Марко Поло на далечни експедиции — задържаеше го да играят безкрайни партии шах. Познанието на империята се криеше в рисунъка, очертан от криволиचेщите подскоци на коня, от диагоналните прехвърляния на офицера, от провлечените и предпазливи стъпки на царя и на простата пешка, от безпощадните алтернативи на всяка партия.

Великият хан се опитваше да се откъждестви с играта, но сега му убягваше отговорът на въпроса защо хората играят шах. Целта на всяка партия е една победа или една загуба. Но на какво? Какъв беше истинският залог? При положението „мат“ под отместения от ръката на победителя цар остава едно черно или едно бяло квадратче. В желанието си да свали обвивката на своите завоевания, за да остане същността им, Куб лай хан бе стигнал до крайната операция: окончателното завоевание, за което многообразните съкровища на империята не бяха нищо друго, освен измамливи обвивки, се свеждаше до една излъскана дървена черна или бяла плочка — нищото...

ГРАДОВЕТЕ И ИМЕТО. 5

Ирена е град, който човек вижда веднага зад платото в часа, когато пламват светлините и в бистрия въздух там, в дъното, се очертава картата на града и се вижда къде той става по-гъст от множеството прозорци, къде се разрежда в едва осветени улички, къде струпва сенки на градини, къде издига кули със сигнал ни огньове. И ако вечерта е мъглива, меката светлина нараства като млечна гъба край малките морски заливи.

Пътниците по платото, овчарите, които водят стадата, птичарите, които наглеждат мрежите, отшелниците, които берат цикория, всички гледат надолу и говорят за Ирена. Вятърът донася понякога далечна музика от тъпани и тръби, пукота на празнични ракети; а понякога — тракане на картечница, избухване на барутен погреб в пожълтялото от пожарите на гражданската война небе. Ония, които гледат отгоре, правят предположения какво може да се е случило в града и се питат дали е добре или зле човек да е по този час в Ирена. Не че имат намерение да отидат там, пък и пътищата, които се спускат към долината, са лоши, но Ирена привлича погледите и мислите на ония, дето са нависоко.

Сега Кублай очаква, че Марко ще му разкаже как изглежда Ирена отвътре. Но Марко не може той не е успял да разбере какъв е градът, който ония от платото наричат Ирена; впрочем това няма голямо значение, защото, ако човек наблюдавал отвътре града, той би изглеждал съвсем друг. Ирена е името на град, видян отдалеч, доближи ли го човек, той се променя.

Един е градът за оня, който минава, без да влезе в него; друг е за този, който е в негов плен и не може да излезе. Един е градът, в който пристигаме за първи път, друг — градът, който напускаме, за да не се завърнем повече в него. Всеки един от тях заслужава различно име. Може би вече съм говорил за Ирена под други имена, а може би винаги съм говорил само за Ирена.

ГРАДОВЕТЕ И МЪРТВИТЕ. 4

Това, по което Арджия се различава от другите градове, е, че вместо въздух има пръст. Улиците ѝ са напълно затрупани, стаите са пълни с глина до таваните, на стълбите се опират други, преобърнати стълби, над покривите на къщите лежат пластове скален насип, като облачно небе. Дали жителите могат да се движат из града, разширявайки подземните ходове на червеите и пукнатините, образувани от корените, не знаем; влагата просмуква телата и им оставя малко сили, а толкова е тъмно, че им е по-удобно да стоят неподвижни и излегнати.

Отгоре нищо не се вижда от Арджия. Някои казват: „Там долу е“, и трябва да им се вярва. Местността е пуста, но нощем, ако човек постави ухо на земята, понякога чува да се затръшва врата.

ГРАДОВЕТЕ И НЕБЕТО. 3

Който пристигне в Текла, вижда малко от града зад плътните стобори, зад защитните платна от чул, зад скелетата, металните арматури, увесените на въжета или придържани от триножници дървени мостове, зад витите стълби и решетъчните конструкции. На въпроса „Защо строителството на Текла трае тъй дълго?“ жителите, без да престават да издигат кофи, да спускат отвеси, да размахват нагоре-надолу дълги четки, отговарят: „За да не започне разрушението.“ А ако ги попитате дали се страхуват, че като свалят скелетата, градът ще почне да се руши и ще се разбие на парчета, добавят бързешком, полугласно: „Не само градът.“

Недоволен от отговорите, някой може да надникне през процепа на дървената ограда — той ще види кранове, които теглят нагоре други кранове, панели, които облицоват други панели, греди, които подпират други греди.

— Какъв смисъл има вашето строителство? — пита човекът. — Каква е целта на един град в строеж, ако не самият град? Къде ви е планът, проектът, по който работите?

— Ще ти го покажем веднага щом свърши денят, сега не можем да прекъсваме — отговарят.

На залез-слънце работата спира. Над строежа пада нощ. Звездна нощ.

— Ето проекта — казват.

НЕПРЕКЪСНАТИТЕ ГРАДОВЕ. 2

Ако, приземявайки се в Труде, не бях прочел името на града, изписано с големи букви, щях да си мисля, че съм пристигнал на същото летище, от което съм заминал. Предградията, през които ме преведоха, не бяха по-различни от предишните, които имаха жълтеникави и зеленикави къщи. Следвайки същите стрелки, аз се движех по същите алеи и същите площади. Улиците на центъра излагаха на показ стоки, амбалажи и фирми, които не се различаваха по нищо от другите. Идвах за първи път в Труде, но вече познавах хотела, в който попаднах случайно; вече бях чул и разговарял с продавачи и купувачи на железария; други дни, еднакви с онези, бяха изминали, докато гледах през същите чаши същите поклащащи се бедра.

Защо да идвам в Труде, питах се. И вече бях готов да си тръгна отново.

— Можеш отново да отлетиш, когато поискаш — казаха ми. — Но ще стигнеш до друга Труде, досущ еднаква с тази; светът е покрит от една-единствена Труде, която няма начало и край, мени се само името на летището.

СКРИТИТЕ ГРАДОВЕ. 1

Който върви с лупа и внимателно се вглежда, може да намери някъде в Олинда една точка, не по-голяма от главичката на карфица. Погледната под лупа, в тази точка се виждат антени, покриви, капандури, градини, басейни, лозунги по дължината на улиците, павилиони по площадите, хиподрум. Тази точка не остава никога на едно място — след година човек може да я намери голяма колкото половин лимон, после колкото гъба масловка, после колкото супена чиния. И ето че става град с естествена големина, обхванат от предишния град — един нов град, който си проправя място сред предишния, изतिकвайки го навън.

Безспорно Олинда не е единственият град, който расте в концентрични кръгове подобно на стволите на дърветата, които всяка година увеличават окръжността си с един слой. Но при другите градове остава по средата, тесният кръг на някогашните стени, от които стърчат охлузени камбанарии, керемидени покриви, кубета, докато новите квартали се разливат наоколо като разпасан колан. Не е така в Олинда; там старите стени се разширяват, мъкнейки със себе си някогашните квартали, които, нараснали, запазват съразмерността си върху една по-просторна площ в края на града. Те заобикалят не толкова старите квартали, също нараснали по периметър и изтънели, за да отстъпят място на по-скорошните, който напират отвътре; и така нататък до сърцевината на града — една съвсем нова Олинда, която в смалените си размери запазва чертите и притока на сокове от първоначалната Олинда и на всички Олинди, поникнали една след друга. А в най-вътрешния кръг вече никнат — но е трудно да бъдат различени — бъдещата Олинда и онези, които ще израснат впоследствие.

... Великият хан се опитваше да се отъждестви с играта, но сега му убягваше отговорът на въпроса защо хората играят шах.

Целта на всяка партия е една победа или една загуба. Но на какво? Какъв беше истинският залог? При положението „мат“ под отместения от ръката на победителя цар остава едно черно или едно бяло квадратче. В желанието си да свали обвивката на своите завоевания, за да остане същността им, Кублай хан бе стигнал до крайната операция: окончателното завоевание, за което многообразните съкровища на империята не бяха нищо друго, освен измамливи обвивки, се свеждаше до една излъскана дървена черна или бяла плочка.

Тогава Марко Поло рече:

— Господарю, твоята шахматна дъска е инкрустация от дървета, абанос и клен. Квадратчето, на което се спира възвишеният ти поглед, е било отсечено от ствол, израснал през сушава година. Виждаш ли как са разположени жилките? Тук откриваме едва забележим чеп — една пъпка, която се е опитала да разцъфне в ранен пролетен ден, но е била възпряна от нощната слана.

До този момент Великият хан не си бе дал сметка, че чужденецът може най-сетне да се изразява свободно на неговия език, но не това го изненадаваше.

— Ето една по-дълбока пора, може би гнездо на ларва, не, на дървесен червей, който би продължил да дълбае, не, по-скоро — на гъсеница, която е наяла листата и по тази причина дървото е било белязано за отсичане... Този край бил одялкан от длетото на дърводелеца, за да прилепне до съседната, по-изпъкнала плочка...

Множеството неща, които можеха да се прочетат в едно късче гладко дърво, потискаха Кублай; Марко Поло вече му бе разказал за абаносовите гори, за саловете от дънери, които се спускат по реките, за пристаните, за жените по прозорците...

IX

Великият хан притежава атлас, в който всички градове и съседни царства са нарисувани — палат, улица по улица, стени, реки, мостове, пристанища, коралови рифове. Той знае, че е излишно да очаква от докладите на Марко Поло новини за тези места, които впрочем добре познава: знае, че в Камбалук, столица на Китай, три квадратни града се вмести в един в друг, всеки с по четири храма, които се отварят според сезоните; че на остров Ява върхлита носорог с убийствения си рог; че на дъното на морето край бреговете на Маабар се ловят бисерни миди.

Кублай хан пита Марко Поло:

— Като се завърнеш на запад, ще повториш ли на твоя народ същите неща, които разказваш на мен?

— Аз говоря ли говоря, но който ме слуша, запомня само думите, които очаква. Едно е описанието на света, на което ти даваш благосклонно ухо, друго — описанието, което ще обиколи насъбралите се носачи и гондолиери край дома ми в деня на моето завръщане, и трето — онова, което бих продиктувал на старини или ако попадна в плен на генуезки пирати и ме поставят в една и съща килия с писач на приключенски романи. Не гласът води разказа, а ухото.

— Понякога ми се струва, че гласът ти идва до мен отдалече, докато аз съм пленник на едно пищно и неподлежаща на преживяване настояще, в което всички форми на човешко съжителство са стигнали предела на своя цикъл и човек не може да си представи какви нови форми ще се родят. И слушам от твоя глас за невидимите причини, които дават живот на градовете и поради които, навярно след смъртта им, тези градове ще се събудят за нов живот.

Великият хан притежава атлас, в който е изобразено цялото земно кълбо, континент по континент, границите на най-далечните царства, курсовете на корабите, очертанията на бреговете,

планове на най-прочутите столици и най-богатите пристанища. Той разгръща картите пред очите на Марко Поло, за да докаже познанията си. Пътешественикът разпознава Константинопол в града, разположен на трите бряга на един дълъг провлак край тесен залив в едно затворено море; спомня си, че Ерусалим е разположен на два хълма с нееднаква височина, обърнати един срещу друг; не се колебае да посочи Самарканд и неговите градини.

За други градове пътникът прибегва към описания, предавани от уста на уста, или се опитва да си ги представи, осланяйки се на оскъдни указания. Такъв е случаят с Гранада, безценната перла на халифите, Лубек, спретнатото северно пристанище, Тамбукту, който се чернее от абанос и белее от слонова кост, Париж, където милиони хора се прибират всеки ден вкъщи с дълги франзели в ръка. Атласът съдържа цветни миниатюри на населени места с необичайна форма: оазисът, скрит сред една гънка в пустинята, от който се показват само върховете на палмите, явно е Нефта; замъкът сред подвижни пясъци и крави, които хрупат по осолените от отливите поля, не може да не напомни Мон Сен Мишел; и само Урбино може да е онзи палат, който, вместо да се издига сред стените на един град, съдържа един град сред стените си.

Атласът говори също за градове, за които нито Марко Поло, нито географите знаят дали ги има и къде са, но които не могат да липсват сред формите на възможните градове — един Куско, разположен лъчеобразно и разчленено, отразяващ съвършения порядък на търговските размени, един зеленеещ се Мексико край езерото с двореца на Монтесума, един Новгород с кубета във форма на луковици, една Лхаса, която извисява бели покриви над облачния покрив на света. И за тези градове Марко има някакво име, няма значение какво, дори пояснява маршрута си, за да стигне дотам. Знае се, че имената на местата се променят толкова пъти, колкото са чуждите езици, и че всяко място може да бъде достигнато от други места по най-различни курсове и пътища от оня, който язди, когото возят, който гребее, който лети.

— Струва ми се, че ти разпознаваш по-добре градовете по атласа, отколкото ако ги посетиш лично — казва императорът на Марко, затваряйки рязко книгата.

А Марко Поло му отговаря:

— Когато човек пътува, забелязва, че различията се губят — всеки град започва да прилича на всички останали градове, — че местата си разменят взаимно форма, ред и разстояния, че неравномерен слой пращец покрива континентите. Твоят атлас съхранява непокътнати различията — онова разнообразие от качества, които са като буквите на името.

Великият хан притежава атлас, в който са събрани картите на всички градове: ония, чиито стени се издигат върху яки основи, ония, които, тънещи в разруха, са погълнати от пясъка, ония, които ще съществуват един ден и на чието място все още зяят леговищата на зайците.

Марко Поло разгръща картите, разпознава Гериго, Ур, Картаген, посочва устието на Скамандър, където корабите на ахейците чакали десет години завръщането на обсаждащите, докато накрая сглобеният от Одисей кон не бил изтеглен със скрипци през левия отвор на градските стени. Но говорейки за Троя, му се искаше да ѝ придаде формата на Константинопол и да предвиди обсадата, в която щеше да го пристегне за дълги месеци не по-малко хитрият от Одисей Баязид, заповядвайки да повлекат корабите нагоре по стръмнините, от Босфора до Златния рог, заобикаляйки Пера и Галата. И от смесицата на тези два града произлизаше трети, който би могъл да се нарича Сан Франциско и да протегне дълги леки мостове над Златните врата и залива, да пусне да се катерят трамваи на зъбчато съединение по стръмните улици и да разцъфне като столица на Тихия океан след едно хилядолетие, след дълга обсада от триста години, която щеше да слее жълтите, черните и червенокожите с оцелелите родове на белите в една империя, по-обширна от тази на Великия хан.

Атласът има това свойство; разкрива формата на градовете, които още нямат форма и име. В него има град във формата на Амстердам — полукръг с концентрични канали, обърнат на север, град на принцове; на господари, на императора; тук има град във формата на Йорк, издигнат по високите пущинаци, целият в зидове и кули; има и град във формата на Нови Амстердам, наречен Ню Йорк, претъпкан от стъклени и стоманени кули и разположен на остров,

който се издължава между две реки, с улици като дълбоки канали, всичките прави, освен Бродуей.

Списъкът на формите е безкраен: докато всяка форма не намери своя град, ще продължат да се раждат нови градове. Там, където формите изчерпват разнообразието си и се разпадат, започва смъртта на градовете. В последните карти на атласа се разстилат мрежи без начало и без край, градове във формата на Лос Анджелис, във формата на Киото-Осака, без форма.

ГРАДОВЕТЕ И МЪРТВИТЕ. 5

Като всеки град, и Лаудомия има до себе си друг град, чиито жители се наричат със същите имена — това е Лаудомия на мъртвите, гробището. Но особеното качество на Лаудомия е, че тя е не двойствена, а тройствена, сиреч обхваща и една трета Лаудомия, която е тази на неродените.

Особеностите на двойствения град са известни. Колкото повече се изпълва с хора и се разширява, толкова повече расте пространството с гробове извън градските стени. В Лаудомия улиците на мъртвите са широки колкото да мине колата на гробаря; оградите по тях са без прозорци, но трасето на улиците и редът на жилищата повтарят тези на живата Лаудомия и също като в живота семействата тук все повече се съгъстват в тесните помещения, струпани едно над друго. В следобедите, когато времето е хубаво, живото население посещава мъртвите и разчита собствените си имена върху техните каменни плочи. Подобно на града на живите този тук съдържа низ от мъки, ядове, илюзии, чувства, само че в него всичко е станало необходимо. Изтръгнато от случайността, поставено в рамка, подредено. И за да се чувства сигурна, живата Лаудомия има нужда да търси в Лаудомия на мъртвите обяснението на самата себе си дори с риск да открие нещо повече или нещо по-малко. Фактически това са повече обяснения, отколкото са нужни за една Лаудомия, обяснения за различни градове, които са могли да съществуват, а не са, или странични, противоречиви, разочароващи съображения.

Лаудомия правилно отрежда не по-малка жилищна площ и за онези, на които предстои да се родят. Безспорно пространството не е в съотношение с техния брой, за който се предполага, че е безкраен, но тъй като мястото е празно, обкръжено от една архитектура, изобилствуваща с ниши, вдлъбнатини и хлътнатини, и след като на неродените може да се отреди желаното пространство, независимо от това колко ще бъдат големи — като мишки или копринени буби, като мравки или яйца на мравки, — нищо не пречи на човек да си ги представи изправени или сгусени върху всеки предмет или лавица,

която се издава от стените, върху всеки капител или цокъл, в редица или пръснати, замислени върху мисията на бъдещия си живот, съсредоточени да съзерцават в една мраморна жилка цялата Лаудомия след сто или хиляда години, изпълнена с невиджани дотогава пъстроцветни тълпи, например всички в лилави бурнуси или всички с паунови пера на тюрбана, тълпи, в които да разпознаят своите потомци или потомците на приятелски или вражи семейства, на длъжници и кредитори, които идват и си отиват, увековечавайки търговията и сделките, отмъщенията, годежите по любов или по сметка. Живите в Лаудомия посещават дома на неродените и им задават въпроси. Стъпките им кълнат под празните сводове, а въпросите задават мълчаливо, защото те винаги питат за себе си, а не за ония, които ще дойдат след тях. Някои се грижат да оставят добър спомен за себе си, други — да заличат греховете си; всички биха желали да узнаят последствията от своите действия, но колкото повече се вторачват, толкова по-трудно откриват праволинейна следа — ония, които предстои да се родят, изглеждат точкообразни като пращинки, откъснати от миналото и бъдещето.

Лаудомия на неродените внушава не някаква сигурност у жителите на живата Лаудомия както тази на мъртвите, а само уплаха. Пред мислите на посетителите се откриват два пътя и не е ясно кой от тях крие повече страх и тревога — от една страна, те мислят, че броят на ония, на които предстои да се родят, далеч надхвърля броя на всички живи и на всички мъртви, и тогава във всяка пукнатина на камъка виждат загнездени невидими тълпи, струпани в процепа като по стъпалата на стадион, а понеже с всяко поколение потомството на Лаудомия се множи, всеки процеп се разтварят стотици процепа, всеки с милиони хора, които трябва да се родят и протягат вратове, разтварят уста, за да не се задушат; а от друга страна, си представят, че Лаудомия също ще изчезне някога и че всички нейни граждани ще изчезнат заедно с нея, т.е. че поколенията ще се редуват, докато стигнат определена цифра, без да я надхвърлят, и тогава Лаудомия на мъртвите и тази на неродените ще бъдат като двете кълба на пясъчен часовник, който не се преобръща, и всеки преход от рождението към смъртта е песъчинка, която преминава през стеснението, докато не дойде редът на един последен бъдещ жител на Лаудомия — последната песъчинка, която ще падне, но сега, очакваща, е тук, на върха на купчината.

ГРАДОВЕТЕ И НЕБЕТО. 4

Повикани да уточнят правилата за основаването на Перинция, астрономите определили мястото и деня според положението на звездите, очертали кръстосаните линии, свързващи изтока със запада и севера с юга, първата, сочеща хода на слънцето; а другата — оста, около която кръжат небесните тела, разделили плана според дванадесетте дома на зодиака, така че всеки храм и всеки квартал да получи правилно въздействие от подходящи съзвездия, посочили точките на стените, където да се отворят вратите, като предвидили всяка от тях да обхване по едно лунно затъмнение през следващите хиляда години. Перинция, уверявали те, щяла да отразява хармонията на небосвода; разумът на природата и благоволенieto на боговете щели да дадат форма на съдбините на жителите.

Перинция била изградена точно според изчисленията на астрономите; дошли да я обитават различни народи, първото поколение, родено в Перинция, взело да расте сред стените ѝ, на свой ред и то стигнало възрастта да се жени и да има деца.

По улиците на Перинция сега срещаш сакати, джуджета, брадати жени. Но най-лошото не се вижда — гърлени викове се издигат от мазетата и хамбарите, където семействата крият деца с три глави и шест крака.

Астрономите на Перинция се намират пред труден избор — или да приемат, че всичките им изчисления са погрешни и числата им не успяват да опишат небето, или да разкрият, че волята на боговете е именно тази, която се отразява в града на чудовищата.

По време на своите пътувания всяка година спирам в Прокопия и отсядам в една и съща стая на една и съща странноприемница. Още от първия път взех да съзерцавам пейзажа, който се разкрива, когато отмествам перденцето на прозореца ров, мост, малък зид, офиково дърво, нива с царевични мамула, къпинак, кокошарник, жълт хребет на един хълм, един бял облак, къс синьо небе във формата на трапец. Сигурен съм, че първия път не видях жива душа, но следващата година при едно движение на листата можах да различа някакво кръгло лице,

което гризеше мамул. Година по-късно по малкия зид видях три лица, а при завръщането ми те бяха станали шест, седнали в редица, с ръце на колената и по няколко мамула в чиния. Всяка година, едва-що влязъл в стаята, повдигах перденцето и изброявах лица в повече — шестнадесет, включително ония в рова, двадесет и девет, от които осем сгушени край офиковото дърво, четиридесет и седем, без да се броят ония в кокошарника. Приличаха си, изглеждаха любезни, по страните им забелязах бенки, усмихваха се, някои от тях с изцапана от къпините уста. Скоро видях целия мост отрупан с кръглолики типове, наблъскани един до друг, без да могат да помръднат; всички люпеха мамулите, после гризяха кочаните.

Така, година след година, видях как изчезват ровът, дървото, къпинакът, скрити от стена спокойни усмивки и издути бузи, които дъвчеха листа. Човек не може да си представи колко души могат да се съберат в малкото пространство на онази царевична нивичка, особено ако са седнали, с ръце около колената, неподвижни. Изглежда, бяха много повече, отколкото ми се струваха — тълпите по билото на хълма ставаха все по-гъсти, а откак ония на моста бяха придобили навика да се възсядат един друг, погледът ми не можеше да стигне отвъд тях.

Най-накрая, когато тази година повдигнах перденцето, видях море от лица, от единия до другия край, на всички нива и разстояния — кръгли, неподвижни, плоски лица със загадъчна усмивка и много ръце помежду тях, които се протягаха към раменете на ония отпред. Бе, изчезнало и небето. Нямахше какво повече да гледам, затова се отдалечих от прозореца.

А не ми беше лесно да се движа. В стаята ми бяха настанени още двадесет и шест души и не можех да прекрача налягалите по пода, без да ги настъпя, проправях си път сред колената на седналите върху скрина и лактите на ония, които, редувайки се, се облягаха на леглото — за щастие все мили хора.

СКРИТИТЕ ГРАДОВЕ. 2

Животът в град Раиса не е радостен. По улиците хората ходят, чупейки пръсти, хокат децата, които плачат, облягат се на парапетите на реката с притиснати към слепите си очи юмруци, сутрин се събуждат от лош сън, за да започнат друг. Всеки момент на тезгяха те си сплескват пръстите с чука или се убождат с иглата, пишат разкривени цифри в търговските тефтери, висят пред празните чаши на цинковия плот на кръчмите, но добре, че наведените им глави не позволяват човек да види мрачните им погледи. В къщите им е още по-зле и няма защо да влизаш там, за да разбереш какво става вътре — лете стаите кънтят от свади и счупени чинии.

И все пак всеки миг в Раиса има по някое дете, което се смее от прозореца на някакво куче, скочило върху нечий навес, за да лапне качамака, изпуснат от един зидар, който от върха на скелето е възкликнал: „Радост моя, дай да си топна!“, към една млада кръчмарка, която носи чиния с рагу под перголата, доволна да го поднесе на чадърджията, който празнува добра сделка — важна дама е купила слънчобран от бяла дантела, за да се перчи с него на конните състезания, защото е влюбена в един офицер, който ѝ се усмихнал, преди да прескочи последното препятствие, за което бил щастлив, но още по-щастлив бил конят му, който летял над препятствията, виждайки в небето да лети една лещарка — щастливо пиле, освободено от клетката от един художник, щастлив, че го е нарисувал перце по перце на червени и жълти точки, както в миниатюрата на онази страница в книгата, където философът казва: „И в Раиса, град тъжен, преминава невидима нишка, която свързва за миг едно същество с друго и се разпада, после отново се изопва между две движещи се точки, бележейки нови, бързи фигури. Така всяка секунда нещастният град съдържа един щастлив град, който дори не знае, че съществува.“

ГРАДОВЕТЕ И НЕБЕТО. 5

Андрия е построена така изкусно, че посоката на всяка нейна улица следва орбитата на някоя планета, а обществените места повтарят реда на съзвездията и положението на най-ярките звезди — Антарес, Алферац, Капела. Градският календар е устроен така, че работата, учреденията и церемониите да се движат по план, който отговаря на небето в тази дата; по този начин дните на земята и нощите на небето се оглеждат едни в други.

Уреден в най-малки подробности, животът в града протича спокойно като движението на небесните тела и следва развоя на явленията, неподвластни на човешката воля. Като възхвалявах умелия труд и душевното благоразположение на жителите на Андрия, поиска ми се да заявя:

— Добре разбирам защо вие, смятайки се част от неизменното небе и за зъбни колела от един прецизен механизъм, избягвате да внасяте и най-малката промяна във вашия град и в нравите. Андрия е единственият град, за който мога да кажа, че трябва да остане неподвижен във времето.

Спогледаха се озадачени.

— Но защо? Къде е казано? — рекоха и ме заведоха да видя една новооткрита висяща улица над бамбукова гора, после един театър на сенките в строеж, на мястото на общинския кучкарник, сега преместен в павилионите на древния лазарет, вече негоден за лечение на чумами; показаха ми и едно речно пристанище, една статуя на Талет и един тобоган, току-що открити.

— Тези нововъведения не смущават ли небесния ритъм на вашия град? — попитах.

— Тъй свършено е съотношението между нашия град и небето, че всяка промяна в Андрия допринася за някоя новост сред звездите — отговориха ми. — Астрономите наблюдават с телескопите след всяка промяна, настъпила в Андрия, сигнализират за експлозията на някоя звезда или за преминаването от оранжево в жълто на отдалечена точка в небосвода, за разширяването на една мъглявина, за изкривяването на

някоя спирала в Млечния път. Всяка промяна води до верижни промени както в Андрия, така и сред звездите — градът и небето не остават никога постоянни.

Две качества в характера на жителите на Андрия заслужават да бъдат споменати: самоувереността и предпазливостта им. Убедени, че всяко нововъведение в града влияе на небесната карта, преди всяко решение те изчисляват рисковете и преимуществата за себе си и общо за градовете и световите.

НЕПРЕКЪСНАТИТЕ ГРАДОВЕ. 4

Упрекваш ме, че всеки мой разказ те пренася точно в средата на един град, но не ти споменавам нищо за пространството, което се разкрива между два града — дали го изпълват морета, ниви с ръж, гори от листокапна борика, тресавища. Ще ти отговоря с един разказ.

По улиците на Чечилия, град знаменит, срещнах веднъж козар, който подтикваше звънкото си стадо покрай зидовете.

— Благословени човече — рече ми той и спря, — можеш ли да ми кажеш името на града, в който се намираме?

— Боговете да са ти на помощ! — възкликнах. — Как не можеш да разпознаеш прочутия град Чечилия?

— Съжали ме — отвърна оня, — аз съм скитащ козар. Понякога на мен и на козите ми ни се случва да прекосяваме градове, но не умея да ги различавам. Питай ме за имената на пасбищата, знам ги всичките: Пасбището край скалите, Зеленият склон, Тревата на сянка. За мен градовете нямат имена, те са места без листа, които разделят едно пасбище от друго и където козите се плашат на кръстопътищата и се разпиляват. Аз и кучето тичаме да събираме стадото.

— Аз пък разпознавам само градовете и не различавам онова, което е извън тях — казах. — В необитаваните места очите ми не могат да различат един камък или стрък трева от другите камъни и треви.

Оттогава изминаха много години; опознах още много градове и прекосих континенти. Един ден вървах край ъглите на ред еднакви къщи — бях се загубил. Попитах един минувач:

— Боговете да те закрилят, можеш ли да ми кажеш къде се намираме?

— В Чечилия, кълна се! — отвърна ми. — От дълго време вървим по нейните улици, аз и козите, и не можем да излезем от тях...

Познах го въпреки дългата бяла брада — беше някогашният козар. След него вървяха няколко мършава кози, които дори не воняха, защото се бяха превърнали в кожа и кости. Хрупаха хартиите в кофите за смет.

— Не може да бъде! — викнах. — Аз също не знам откога влязох в един град и оттогава продължих да затъвам все повече в улиците му. А как съм могъл да стигна докъдето ти казваш, след като се намирах в друг град, безкрайно далеч от Чечилия, без да съм излязъл от него?

— Местата са се смесили — каза козарят. — Чечилия е навсякъде; тук някога трябваше да бъде Поляната на ниската салвия. Козите ми сега познават само тревата на зелената ивица, разделяща двете платна на магистралата.

СКРИТИТЕ ГРАДОВЕ. 3

Запитана за участи на Марозия, една сибилка казала:

— Виждам два града: единия на мишката, другия на ластовицата.

Предсказанието било изтълкувано така: днес Марозия е град, където всички тичат в оловни улеи като стада от мишки, които си издърпват изпод зъбите остатъците, отронени от зъбите на по-наглите мишки; но предстои да започне нов век, в който всички в Марозия ще полетят като ластовиците в лятното небе, излезли сякаш за игра и надпревара с прибрани криле, докато чистят въздуха от комари и мушици.

— Време е векът на мишката да приключи и да започне този на ластовицата — казали по-решителните. И наистина, изпод мрачното и гадно господство на мишките сред обикновените хора вече назрявал един порив, присъщ на ластовиците, които се стрелват в прозрачния въздух с ловък удар на опашката и чертаят с острието на крилете си кривата на един разширяващ се хоризонт.

Върнах се в Марозия след години; пророчеството на сибилата се бе оказало отдавна истина. Старият век бе погребан, новият бе в разгара си. Безспорно градът се бе променил и може би в добър смисъл. Но крилете, които видях наоколо си, бяха тези на недоверчиво разтворените чадъри, под които тежки клепачи се спускат над погледите; има и хора, които вярват, че летят, но успяват да се повдигнат само едва-едва от земята, размахвайки като прилепи широките си палта.

Случва се също така, когато минаваш покрай яките стени на Марозия и най-малко очакваш, пред очите ти да се разкрие отвор и да се появи един различен град, който след миг вече е изчезнал. Може би тънкоостта е в това да знаеш какви думи ще произнесеш, какви жестове ще направиш и в какъв ред и последователност, или пък е достатъчен нечий поглед, отговор или кимване, достатъчно е някой да направи нещо заради самото удоволствие да го направи или за да достави удоволствие другиму, и в този момент всички пространства, височини и разстояния се променят, градът се преобразява, става кристален,

прозрачен като водно конче. Но всичко трябва да има характера на случайност, човек не бива да му отдава голямо значение или да има претенцията, че извършва някакво важно действие, защото предишната Марозия всеки момент отново ще спои тавана си от камък, паяжина и мухъл над главите на хората.

Грешеше ли предсказанието? Не е речено. Аз го тълкувам по този начин: Марозия се състои от два града — града на мишката и града на ластовицата, които еднакво се променят във времето; но не се променя тяхната взаимозависимост — вторият е този, който вече се откъсва от първия.

НЕПРЕКЪСНАТИТЕ ГРАДОВЕ. 5

За да говоря за Пентезилея, би трябвало да опиша входа на града. Човек си представя един град със стени, който се издига от прашната равнина, представя си, че предпазливо приближава към градските врати, надзиравани от митничари, които вече поглеждат с лошо око към дисагите му. Докато не си стигнал до вратата, оставаш извън нея, после минаваш под извития фриз на една арка и се озоваваш в града, който те обгръща със своята масивност. Врязан в камък, има един план, който ще ти стане ясен, щом проследиш начупения му чертеж.

Но ако вярваш в това, грешиш — в Пентезилея всичко е различно. Напредваш с часове и не ти става ясно дали си посред града или все още извън него. Подобно на езеро с ниски брегове, което изтича в мочурища, така и Пентезилея се разлива с мили из равнината; тук избелели жилищни блокове си дават гръб един на друг сред поляни с бодлива трева, дъсчени стобори и ламаринени навеси. Понякога встрани от пътя зачестяват постройки с вяли фасади, тънки и високи или много ниски, подобно на гребен с изпочупени зъбци, сякаш сочат, че оттам нататък бримките на града се затягат. Вместо това ти вървиш и отново срещаш празни терени, после някакво предградие, потънало в ръждата на работилници и складове, едно гробище, панаир с въртележки, една кланица, навлизаш в улица със схлупени дюкяни, която се губи сред петната на проскубано поле.

Ако попиташ хората, които срещаш: „Кой път води за Пентезилея?“ — посочват наоколо си и ти не разбираш дали искат да кажат „тук“, „по-нататък“, или „обратно“.

— За града — настояваш на въпроса си.

— Ние идваме да работим тук всяка сутрин — отговарят ти някои, а други:

— Ние се връщаме тук да спим.

— Но къде е градът, в който се живее? — питаш.

— Трябва да е натам — казват и някои размахват неопределено ръка към многостенни каменни образувания на хоризонта, докато други сочат призрака на островърхи сгради зад гърба ти.

— Значи съм го подминал, без да забележа, така ли?

— Не, опитай да вървиш все напред.

Така ти продължаваш, преминавайки от едно предградие в друго, докато настъпи часът да си тръгнеш от Пентезилея. Питай кой път да хванеш, за да излезеш от града; прекосяваш наниза от покрайнини, пръснати като съсиреци в течна среда. Идва нощ, прозорците светват ту по-начесто, ту по-нарядко.

Дали в някой залив или гънка на тази нащърбена околност съществува една Пентезилея, която посетителят може да разпознае и запомни, или Пентезилея е само предградие на самата себе си със свой център във всяко предградие, отказал си се да разбере. Въпросът, който сега започва да те човърка, е най-мъчителният: дали извън Пентезилея съществува едно извън? И ще успееш ли да излезеш от него, макар че уж се отдалечаваш от него, преминавайки от едно селение в друго?

СКРИТИТЕ ГРАДОВЕ. 4

Постоянни нашествия опустошавали град Теодора през многовековната му история; след всеки сразен враг се надигал друг, заплашвайки живота на населението. След като изчистили небето от кондорите, хората трябвало да се заемат с нарастващия брой змии, изстреблението на паяците благоприятствало за размножението на мухите; победата над термитите оставила града на произвола на дървесния червей. Един по един вредните за града видове отмрели. В устрема си да изстребват насекоми, влечуги и птици хората придали на Теодора изключителния образ на човешкия град, който и сега го отличава от другите градове.

Но преди това, в течение на дълги години, не било ясно дали крайната победа няма да бъде спечелена от последния животински вид, останал да оспорва на хората владението на града — мишките. Малкото оцелели от всяко поколение гризачи, което хората успявали да изстребят, раждали едно по-ожесточено потекло, неуловимо в капани и неподатливо на каквато и да било отрова. Само за няколко седмици подземията на Теодора отново се изпълвали с орди плъхове. Най-после, след едно последно клане, убийственият и находчив човешки гений взел надмощие над устойчивите жизнени навици на враговете.

Голямо гробище на животинското царство, градът се затворил обеззаразен, над последните мърши, погребани заедно с техните последни въшки и микроби. Човекът възстановил най-после реда на разстроения от самия него свят — не съществувал никакъв друг животински вид, който да смути този ред. Като спомен за изчезналата фауна, библиотеката на Теодора щяла да съхранява по своите лавици томовете на Бюфон^[1] и Линей^[2].

Така поне вярвали жителите на Теодора, които въобще не предполагали, че една забравена фауна се събужда от летаргия. Изолирана в течение на много ери в отдалечени скривалища, след като била свалена от власт от системата на изчезналите видове, другата фауна се връщала за живот от мазетата на библиотеката, където се пазели старопечатните книги, връхлитала със скокове от капителите и

водосточните тръби, лягала върху възглавниците на спящите. Сфинксовете, грифоните, химерите, змейовете, харпиите, хидрите, еднорозите и ламите отново ставали господари на своя град.

СКРИТИТЕ ГРАДОВЕ. 5

Вместо да разказвам за Береника, град несправедлив, който украсява с фризове и капители механизмите на своите месомелачни машини (когато служителите в службата по излъскването на детайлите повдигат глава над перилата и се загледат в преддверията с колонади и стълбищата с широки стъпала, чувствуват, че се смаяват на ръст, заплени от толкова разкош), би трябвало да разкажа за скритата Береника, града на справедливите, които боравят с подръчни материали в сянката на вътрешните стаи на дюкяните и помещенията под стълбите, свързвайки цяла мрежа от жици, тръби, скрипци, бутала и противотежести, която се вплита, като пълзящо растение в големите зъбчати колела (щом те засекат, приглушено потракване ще предупреди, че един нов, точен механизъм управлява града); вместо да ти представя благоуханните басейни на термите, около които несправедливите от Береника редят красноречиво своите сплетни и оглеждат със собственически поглед закръглените меса на къпещите се одалиски, би трябвало да ти кажа как справедливите, винаги нащрек, за да се предпазят от доносите на клеветниците и уловките на ласкателите, се разпознават по начина на говорене, и най-вече — на произнасяне на запетайките и скобите; по нравите, които те пазят строги и неопетнени, избягвайки сложните и мрачни душевни състояния; по скромната, но вкусна кухня, която напомня за една стара, златна ера: оризова супа с керевиз, варена бакла, пържени цветове на тиквички.

От тези данни е възможно да бъде извлечена представа за бъдещата Береника, която ще те доближи до познанието на истината повече от всяко друго сегашно сведение за града. Като държиш сметка за това, което ти казвам, трябва да имаш предвид, че в семето на града на справедливите се крие на свой ред зловерден плевел — убедеността и гордостта на хората, че живеят и постъпват справедливо, дори повече от някои други, които се смятат за най-справедливи. Това им самомнение прераста в омраза, скъперничество и заяждания, а естественото желание за надмощие над несправедливите приема

окраската на мания да са на тяхно място и да постъпват като тях. Така че един друг, несправедлив град, макар и различен от първия, си проправя път сред двойната обвивка на справедливата и несправедливата Береника.

След казаното, ако не искам да получиш деформирана представа, трябва да привлече вниманието ти върху едно присъщо качество на този несправедлив град, който покълнва тайно в тайния справедлив град, а това е възможното пробуждане, подобно на припряно разтваряне на прозорци, на една латентна Любов към справедливото, все още неподвластно на правила, в състояние да преустрои един град в по-справедлив от онова, което е бил, преди да стане люлка на несправедливостта. Но ако се вгледаме още по-внимателно в този нов зародиш на справедливото, ще открием в него едно петънце, което се разпростира според увеличаващия се наклон, за да наложи това, което е справедливо, чрез онова, което е несправедливо и което може би е зародишът на една огромна столица...

От разказа ми си извлякъл заключението, че истинската Береника е едно редуване на различни градове във времето, последователно справедливи и несправедливи. Но за друго исках да те предупредя: че всички бъдещи Береники вече присъствуват в този миг, съдържащи се плътно една в друга.

Атласът на Великия хан съдържа също картите на обетованите земи, посетени от мисълта, но още неоткрити и неосновани: Нова Атлантида, Утопия, Градът на слънцето, Океания, Тамое, Хармония, Ню-Ланарк, Икария.

Кублай хан пита Марко Поло:

— Ти, който изследваш наоколо си и виждаш знаците, ще можеш ли да ми кажеш към какви бъднини ни тласкат попътните ветрове?

— Не бих могъл да очертая на картата маршрута към тези пристанища, нито да определя датата на пристигането. Понякога ми са достатъчни една пролука, която се разтваря посред неподходящ пейзаж, проблясването на светлини в мъглата, разговорът на двама минавачи, които се срещат сред тълпата на улицата, за да си помисля, че ако тръгна оттам, ще сглобя парче по

парче съвършения град, съставен от фрагменти, смесени с останалото, от мигове, отделени от интервали, от сигнали, които някой изпраща, без да знае кой ще ги приеме. Ако ти казвам, че градът, към който съм се упътил, е без продължение във времето и пространството и е разположен ту по-нагъсто, ту по-нарядко, не трябва да смяташ, че е възможно човек да престане да го търси. Може би докато разговаряме, той вече е изплувал, зареян някъде из границите на твоята империя; можеш да го откриеш, но по начина, по който ти казах.

Великият хан вече прелистваше в своя атлас картите на градовете, носещи закана и проклятие: Енох, Вавилон, Яхоо, Бутуа, Брейв Ню Уърлд. Казва:

— Всичко е излишно, след като последният пристан си остава адският град, където най-накрая ни всмуква течението по все потесняваща се спирала.

А Поло му отговаря:

— Адът на живите не е нещо, което ще бъде; ако има такъв, той вече е тук — пъкълът, в който живеем всеки ден, който възниква от съжителството ни. Има два начина да не страдаме. Първият се оказва лесен за мнозина — да приемеш ада и да станеш част от него дотам, че повече да не го забелязваш. Вторият е рискован и изисква непрекъснато внимание и нагаждане — да се опитваш и да успяваш да разпознаваш кой и какво посред ада не е ад, да го направиш трайно, да му отвориш път.

[1] Жорж Луи Лъоклер, граф Дьо Бюфон (1707–1788) — френски писател и натуралист. — Б.пр. ↑

[2] Карл фон Линея (1707–1778) — шведски натуралист, основоположник на класификацията на растенията. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.